

М. А. Милан
ЛИШАНЧИЋ

историچار
Народни музеј Чачак

УДК: 821.111(73).09-31 Фицџералд Ф. С.
821.111(73).09-31 Штајнбек Џ.
304.2/.3(73)

АМЕРИЧКО ДРУШТВО У МЕЂУРАТНОМ ПЕРИОДУ У РОМАНИМА ФРЕНСИСА СКОТА ФИЦџЕРАЛДА И ЏОНА ШТАЈНБЕКА

АПСТРАКТ: *Раг анализира друштвено-економске и идеолошке карактеристике Сједињених Америчких Држава у периоду од 1918. до 1941. године. Један од кључних циљева је представљање књижевних дела у функцији историјског извора, као и сагледавање процеса индустријализације као капитализма за многе идеолошке и структуралне промене у америчком друштву између два рата. Динамично друштво САД анализирано је из угла два америчка писца – Скота Фицџералда и Џона Штајнбека.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: *Штајнбек, Фицџералд, САД, индустријализација, друштво, роман, међуратни период*

„Посао Американца је посао. Човек који гради фабрику гради храм. Човек који тамо ради тамо се и моли“, рекао је амерички председник Калвин Кулиџ. Управо ова реченица показује мото и начин размишљања готово свих становника САД 20-их година XX века. Међутим, људи који су изградили „храмове“ видели су после само осам година како се, након краха берзе 1929, читав концепт срушио, пољубавши тиме значење и смисао свега у шта су веровали незнатно раније.

Припадници „изгубљене генерације“¹, чији је представник и Скот Фицџералд, видели су светлу страну економског „бума“. Међутим, 24. октобра 1929. године² све се променило. Немарност, осећај надмоћи и похлепа довели

су до тога да Џон Штајнбек, писац и нобеловац из Калифорније, посведочи о суноврату америчке економије који је трајао све до почетка Другог светског рата. Фицџералдови и Штајнбекови романи говоре о друштвено-економском систему и идеолошким вредностима у САД у међуратном периоду.

Два књижевника нам пружају увид у развој привреде САД током две турбулентне деценије XX века. Међутим, најпре треба истаћи у каквом је поретку „расла“ та привреда, односно у каквој држави је доживела свој суноврат.

ДРЖАВА

Целокупна привреда и индустрија 20-их била је „чедо“ минималне државе председника Хардинга, Кулиџа и Хувера. Лорд Солзбери, британски министар осамдесетих година XIX века, дефинисао је минималну државу следећом изјавом: „Земља се лагодно води струјом низ реку и функција владе је да употреби весло само када се појави опасност од њеног занашења ка

¹ Термин који се приписује списатељици Гертруди Штајн. Односи се на генерацију интелектуалаца и уметника који су стасали након Првог светског рата, превасходно 20-их година XX века. Најзначајнији представници те генерације, која се окупљала у чувеном њујоршком босемском кварту Гринвич Вилиџу, несумњиво су Скот Фицџералд и његова жена Зелда, Ернест Хемингвеј, Џон Дос Пасос, Вилијем Фолкнер, Хенри Џејмс, Езра Паунд, Синклер Луис и други. „Сви ви млади људи који сине били у рату. Ви сине изгубљена генерација!“ (Види у: А. Brinkley, Е. Fitzpatrick, *America in modern times. Since 1890*, 1997, 207-210).

² Датум познат и као „Црни четвртак“ (више у: V. Aleksić, *Sjedinjene Američke Države i Velika svetska ekonomska kriza 1929-1939*, Beograd, 2010, 154-161; J. K. Galbraith, *Veliki slom 1929*, Zagreb, 2010, 90-103).

обали.³ Дакле, држава је потпуно стајала по страни и као „посматрач“ гледала цветајући економски просперитет 20-их година. Адам Смит, шкотски филозоф из XVIII века, сматрао је да држава треба да има три основне функције. Прва је да друштво заштити од насиља и инвазије других независних друштава, друга је да, колико је то могуће, заштити сваког свог члана од неправде или тлачења унутар самог друштва и трећа је да обезбеђује одржавање јавних радова и дизање државних институција који нису у интересу ниједног појединца већ друштва уопште. Управо су ова Смитова гесла била ослонац развоја САД, са одређеним изменама у временима кризе.⁴

Штајнбек и Фиццералд су живели у истој држави, али у два потпуно различита система, па је стога кључно узети у обзир казивање њиховог пера. Фиццералд је био човек 20-их, човек минималне државе републиканских председника, човек просперитета. Штајнбек, са друге стране, пише о прелазном периоду, о кризи, краху републиканске државе и успону Рузвелтовог „Новог договора“. У суштини, основна интенција законодавства Рузвелтовог New Deal-а била је у томе да се спречи процес дефлације и банкротства и врати поверење у бизнис тако што би се повећале цене, наднице и куповна моћ потрошача. Наравно, Рузвелт је сматрао да би посрнула привреду само држава могла да дигне на ноге, што су његови противници називали чистим социјализмом, док је код многих Френклин Рузвелт постао један од најомиљенијих

америчких председника.⁵ Стога је од изузетне важности да се ова два писца супротставе када је тема државе у питању. Обојица се изразито критички односе према систему у ком су живели, што показује њихову сличност, док се разликују по периоду у коме су стварали.⁶

Фиццералд је писао у држави која се стриктно држала политике *laissez faire*.⁷ У његовим делима готово да нема представника власти. Штавише, у „*Великом Гетсбију*“ (1925), главни лик Џеј Гетсби заправо је ван закона јер се бави кријумчарењем алкохола у временима прохибиције.⁸ Оваква слика говори да је држава била инкогнито у друштву које је уживало у државном минимализму. У роману „*Са ове сивране раја*“ (1920), вероватно повучен рецесијом која је трајала од 1918. до 1921 године, Фиццералд јунак Ејмори Блејн критикује „неписмене“ људе који воде државу, сматрајући да је влада индиферентна по питању својих грађана.⁹ Дакле, сама атмосфера Фиццералдових романа говори о томе да је држава „миљама

³ Више у: Р. Džonson, *Istorija američkog naroda*, Beograd, 2003, 644-649; М. Đurković, *Politička misao Džona Stjuarta Mila*, Beograd, 2006, 113-133.

⁴ Амерички економиста и нобеловац Милтон Фридмен (1912-2006) сматра да су ови постулати идеја водиља америчке државе, али са одређеним опасностима. Фридмен указује да се моћ војне и полицијске снаге понекад користи и у другачије сврхе. Важно је да моћ принуде буде ограничена на чувању слободе, јер у супротном може постати претња тој истој слободи. Такође сматра да се трећа функција и те како може двосмислено протумачити, јер би у неким случајевима (нпр. током Велике депресије) држава искористила трећу постулат за ширење своје јурисдикције и моћи (више у: М. Fridmen, R. Fridmen, *Sloboda izbora. Lični stav*, Novi Sad, 1996, 45-56).

⁵ Више о политици New Deal-а у: А. Brinkley, Е. Fitzpatrick, *н. г.*, 250-299; G. B. Tindall, D. E. Shi, *America. A narrative history V2*, W. W. Norton & Company, New York, 2007, 1023-1062; R. Edsforth, *The New Deal: America's response to the Great Depression*, Oxford, 2003; B. Bernanke, *Essays on the Great Depression*, Princeton University Press, 2000; V. Aleksić, *н. д.*, 181-196; Н. В. Parks, *Istorija SAD*, Beograd, 1985, 503, 635-649.

⁶ Лестер Вордова књига „*Динамичка социологија*“ из 1882. године утрла је пут њудиловској политици наследника Херберта Хувера, Френклина Делана Рузвелта, која је укључивала државни интервенционизам. То је у принципу значило да влада САД интервенише убризгавањем велике количине новца у пољољану привреду, као и то да сама држава, преко јавних радова, упошљава незапослено становништво. Дакле, принцип минималне државе потпуно је нестало и готово деценију након краха безе 1929. године САД су покушале да се извуку укључивањем државе у све сегменте друштва, што је само десет година пре тога било потпуно незамисливо.

⁷ Појам дословно значи *осијављање ствари да саме узму свој курс*, док у историјско-економском контексту означава немешање државе у рад слободног тржишта. Историчар Паркс сматра да су се принципи *laissez faire* тешко напуштани и да је власт била снисходљива само када је „учињена штета била ненадокнадива“ (више у: <http://oxforddictionaries.com/definition/english/laissez-faire> (6. август 2012); Н. В. Parks, *н. г.*, 479; М. Đurković, *н. г.*, 379-417).

⁸ Период двадесетих некада се назива и „ера прохибиције“. Године 1920. донет је амандман на устав САД којим се забрањују продаја, производња и транспорт алкохолних пића. Забрања је трајала све до 1933. године (више у: G. B. Tindall, D. E. Shi, *н. г.*, 974-975; А. Brinkley, Е. Fitzpatrick, *н. г.*, 214-219; G. Nash, *American odyssey*, Columbus, 2004, 343-344, 398-399).

⁹ Ф. С. Фиццералд, *Са ове сивране раја*, Београд, 1964, 185-187.

далеко“ и да није марила како за незбринуте, тако и за сумњива богаћења појединаца.

Председник Каалвин Кулиц је у једном од својих лаконских говора, по чему је био познат, објаснио државу у којој је живео Скот Фиццералд: „Влада и бизнис треба да остану одвојени. Првим се управља из Вашингтона, другим из Њујорка.“¹⁰ Испоставиће се да је таква, пре свега, економска политика довела САД до велике унутрашње кризе. Привреда је функционисала практично без контроле, финансијски магнати су приграбили исувише за себе, док је Банка Федералних Резерви била пасивна када је у питању монетарна политика.¹¹

Штајнбекови романи представљају епилог такве ситуације. Немаштина, па чак и глад, потресли су државу која је након Првог светског рата постала водећа економска сила света. У „*Плодовима њева*“ (1939) јунаци се често срећу са представницима државе, готово увек у негативном смислу. На почетку романа представници банака и полиције долазе у блиндираним аутомобилима говорећи људима да морају да се склоне, јер нису исплатили кредите. На путу ка Калифорнији, породица Џод се сусреће са полицијом која их на државним границама темељно проверава. Када стигну у Калифорнију, ствар се погоршава. Такозвани „Окији“¹², предмет су згражавања, како обичних људи, тако и полиције. Хувервиле¹³ константно посећују полицијске рације које пале логоре и премештају становништво по нахођењу. Видимо да Штајнбек овим романом, чија је радња

смештена у 1935. годину, показује да је дошло до драстичне промене у односу на романе Скота Фиццералда. Власт је свуда око главних ликова, што свакако одликује период *New Deal*-а у којем је стварао Штајнбек. Роман „*Неизвесна бијка*“ (1936) у потпуности је окренут борби огорчених фармера и радника против мера тадашње владе. Сам назив романа односи се на „битку“ између појединца и државе. Штајнбек овим романом сведочи о „неизвесној“ судбини појединаца којима сада држава, за разлику од претходне деценије, „дише за вратом“.¹⁴

Фиццералд и Штајнбек говоре о турбулентним променама у самој државној структури САД-а. Минимализам 20-их замењен је интервенционизмом 30-их, што је представљало шок, како за становништво, тако и за економску структуру САД.

ИНДУСТРИЈА

Економски успон Сједињених Држава након Великог рата убрзао је и подстакло развој иновативности и предузетништва. Ослобођени државних стега, научници су у спреси са проницљивим индустријалцима конструисали привреду којој није било премца у међуратном свету. Поред аутомобилске, грађевинска и електронска индустрија, али и пољопривреда, биле су привредне гране на које би требало обратити пажњу када је у питању међуратни период у САД.

Аутомобилска индустрија

Синоним за привреду САД током 20-их и 30-их година XX века, а и касније, свакако је аутомобилска индустрија. Она је била жила куцавица привреде која је доживела свој вртоглави развој након Великог рата.¹⁵ До 1929. године САД су производиле 4,5 милиона

¹⁰ P. Džonson, *н. г.*, 647.

¹¹ Види: L. Reed, *Great myths of the Great Depression*, Mackinac centre, 2008; B. Eichengreen, *The Gold standard and the Great Depression 1919-1939*, New York, Oxford, Oxford University Press, 1995.

¹² Погрдан назив за људе, попут Џодових из „*Плодова њева*“, који су, претежно из државе Оклахома, емигрирали у Калифорнију након велике пешчане олује 1935. године (Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva I*, Novi Sad, 2004, 270-274; G. Nash, *н. г.*, 431-433; A. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 234-237).

¹³ Током Велике депресије САД су се суочиле са огромном незапосленošћу, јер су многи остали без крова над главом и дословно постали скитнице. Болнице су пријављивале властима алармантне податке о великој смртности проузрокованој глађу. Велики логори на рубовима градова где су смештали бескућници називани су „Хувервиле“, по дискредитованом председнику Херберту Хуверу (више у: A. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 236-237; G. B. Tindall, D. E. Shi, *н. г.*, 1016-1018).

¹⁴ J. Steinbeck, *In dubious battle*, Penguin books, 2006, 126-137.

¹⁵ Велики рат (The Great War) био је назив за глобални рат 1914-1918. године. Тако се звао све до завршетка Другог светског рата (1939-1945), када се почео употребљавати назив Први светски рат. Види: <http://www.firstworldwar.com/> (3. август 2012).

аутомобила, наспрам 211.000 у Француској и 182.000 у Великој Британији. Укупан број регистрованих аутомобила досегао је невероватних 26 милиона 1924. године, што је чинило пет шестина светске производње и један аутомобил на сваког петог становника САД. И поред великог пада у производњи након колапса њујоршке берзе, ауто-индустрија је остала главни фактор америчке привреде и током 30-их. Број регистрованих аутомобила попео се са 26 милиона 1924, на преко 32 милиона 1940. године.¹⁶ Јагма за аутомобилима је настављена упркос великој немаштини која је онемогућавала већину да купе гориво, што говори да је за само неких 10 година аутомобил постао неопходност.

Аутомобилска индустрија се у делима два међуратна писца појављује у огромној мери, што нимало није случајно. Фиццералд је већину својих романа написао управо у периоду када је аутомобилска индустрија достигла врхунац, док Штајнбек у својим делима овај феномен више гледа као нормалност. Може се још рећи и то да је Фиццералд просто претстављен хистеричом за машинама која се 20-их појавила, па у доста наврата, помало ненавикнут, критикује „друштво машина“. Са друге стране, Штајнбек види аутомобил као спас и релативно је благонаклон ка производу који људе држи у животу. Читајући њихове романи, читалац је убеђен у неопходност аутомобила у свакодневници у периоду између два рата у САД.

Фиццералд и Штајнбек у својим делима, попут каквих аналитичара и новинара, преносе атмосферу са улица градова, сеоских путева и међудржавних магистрала. Роман Скота Фиццералда „*Велики Гетсби*“, објављен 1925. године, у златном периоду економског бума, обилује књижевним илустрацијама које читаоцу показују да је аутомобилска индустрија 20-их постала покретач америчке економије. Радња романа је смештена у пролеће 1922. го-

дине, али нема сумње да је писац узимао у обзир и време до издавања (1925), када је продаја нарасла до неслућених размера.¹⁷ Те мере се најбоље могу видети код аутомобилима пренатрпане гараже мистериозног бизнисмена Џеја Гетсбија, главног јунака у роману. Такође, на забавама које он приређује у својој вили на Вест Егу¹⁸, гужве које праве званице својим колима су апсолутно несносне. Фордов модел-Т је на улицама најчешћи, док је брзина живота, којој се Ник Каравеј, наратор у роману, толико чуди, резултат хиперпродукције аутомобилске индустрије 20-их година.¹⁹ Интересантно је да Фиццералд у роману „*Лепи и проклети*“ доноси сличну појаву. Ово дело изашло је три године пре *Великог Гетсбија* (дакле 1922) и стиче се утисак да нема велике разлике када је у питању бројност аутомобила.²⁰ Главни ликови, Ентони и Глорија, крстаре Америком у својим аутомобилима, возе се таксијем којег има на сваком кораку и мењају аутомобиле као на производној траци.²¹ Читајући Фиццералдове романи из 20-их година, са лакоћом можемо схватити да је велика већина поседовала аутомобил, без обзира на друштвени статус.

¹⁷ Само 1923. године компанија Форд је произвела 2.120.898, док је 1926. године произведено укупно 4.301.000 аутомобила (види: J. K. Galbraith, *n. g.*, 22; <http://www.ushistory.org/us/46a.asp> (3. август 2012); G. Nash, *n. g.*, 363).

¹⁸ Фиццералд и његова супруга Зелда су се 1922. године, након добијања ћерке Скоти Фиццералд, преселили на Лонг Ајленд и изнајмили кућу у месту *Great Neck*. Ту су упознали новопечене богаташе, писца Ринга Ларднера, глумца Луа Фидаса и комичара Еда Вина, који су му послужили да исконструише Џеја Гетсбија за роман „*Велики Гетсби*“. Такође, Грејт Нек се налазио прекопута Кау Нек полуострва (*Cow Neck*), где су биле смештене старе богаташке породице које је Фиццералд представио у лику Тома Бјукенена. Вест Ег и Ист Ег су алузије на два поменути богата дела Лонг Ајленда у којима је сам Фиццералд проводио доста времена од 1922 до 1927. године (види: <http://www.online-literature.com/fitzgerald/> (3. август 2012)).

¹⁹ У филму „*Велики Гетсби*“ Џека Клејтона из 1974, за чији је сценарио био задужен Френсис Форд Копола, режисер чувене франшизе „*Кум*“, може се видети да је Фордов модел-Т просто био стандард на улицама тадашњег Њујорка. Режисер и сценариста су се потрудили да што ревносније пренесу ово књижевно дело на платно тако да су, иако се у књизи не помиње модел-Т, гледаоцима верно пренели слику пренатрпаности улица на којима је сваки други аутомобил био управо наведени модел (F. S. Ficdzerald, *Veliki Getsbi*, Beograd, 2011, 32, 53-54, 72-75, 100-101).

²⁰ То је посебно интересантно ако се узме у обзир да се радња романа протеже од времена пре уласка САД у Први светски рат (дакле пре 1917), па до 1920. године.

²¹ F. S. Ficdzerald, *Lepi i prokleti*, Beograd, 2005, 27, 125, 202, 256.

¹⁶ Иако је број регистрованих аутомобила порастао за „само“ 6 милиона у периоду од 16 година, то ипак представља велики раст узимајући у обзир јачину Велике депресије 30-их година (V. Aleksić, *n. g.*, 113-117; P. Džonson, *n. g.*, 652-653; G. Nash, *n. g.*, 362-365).

Џон Штајнбек, весник 30-их година, истиче веома сличну атмосферу. Он у роману „*Плодови њева*“ исписује читава поглавља која се баве неопходношћу поседовања аутомобила који не да никако није изгубио значај, већ га је све више добијао.²² Трагична породица Џод, која заузима централно место у роману, у свом бегу у плодну Калифорнију, из природно и економски опустошене Оклахоме, сусреће се са армијом аутомобила који крстаре споредним и магистралним путевима. Помињу се и ауто-распродаје, ауто-отпади, гомиле аутомобила најчуднијег изгледа на бензиским пумпама. Веома је занимљив разговор имагинарног продавца и купца половних аутомобила који се погађају око најразличитијих модела „фордова“, „шевролета“ којих има у изобиљу. Штајнбек овим јасно показује колико су аутомобили постали део једне културе и друштва, а за то је свакако „крива“ аутомобилска индустрија која је и те како имала снаге и у временима као што је Велика депресија.²³ У роману „*Неизвесна бишка*“ компањони Мек и Џим, смишљајући стратегију за борбу против капитализма, констатују да су им аутомобили апсолутно неопходни због ефикасније и мобилније страже. Том приликом они примећују да сви, без обзира колико су сиромашни, имају аутомобиле и да се они добро продају на многим ауто-пијацама.²⁴

Из свега наведеног можемо видети да Фиццералд и Штајнбек пружају читаоцима једну врло уверљиву слику значаја аутомобилске индустрије у међуратном периоду. Више него било који нови или стари индустријски производ, аутомобил је из корена променио слику Сједињених Америчких Држава.

Видимо да је постојала одређена фасцинација која је прерасла у свакодневницу и нормалност. Аутомобили су оличавали демократичност у друштву и постали су незаобилазни културолошки феномен.

Грађевинска и електронска индустрија

Грађевинска индустрија заслужна је за појаву модерних метропола или „градава чудовишта“, како их назива амерички историчар и публициста Пол Џонсон. Аутомобили и путеви мењали су хоризонталну, док су облакодери мењали вертикалну слику САД. Посетилац Њујорка чудио се 1920. видевши зграде од 20 спратова, а само десетак година касније Емпајер стејт, Крајслер и зграда Банке Менхетн, прелазиле су 70 спратова. Чикаго и Њујорк су за само неких 100 година од тврђава окружених неколицином фармерских кућица постали метрополе.²⁵ Инфраструктура градова, укључујући и стамбене четврти, расла је запрепашћујућом брзином. На пример, Лос Анђелес се 1870. састојао од 46,4 квадратна километра, а само стотину година потом (1980) лежао је на 744 км². Додуше, он је највећу експанзију доживео управо у међуратном периоду. Наиме, године 1790. само је 5,1 одсто становништва живело у местима са више од 2.500 становника, да би се тај проценат 1900. попео на 39,7 а пре 1920. године износио преко 50.²⁶ Дакле, у међуратном периоду створен је саобраћајни „крвоток“ који је повезивао све већа и насељенија подручја широм САД.

²² Један од видова тог значаја је и туризам који је тридесетих година израстао у једну од најпрофитабилнијих индустријских грана. Само је 1935. године, дакле у време одигравања рађне „*Плодова њева*“, 35 милиона људи у САД отишло на одмор са својим породицама. Интересантно је да су управо тих година камп-приколице постале популарне, али су то остале и до данашњих дана. Флорида је 1937. године угостила 25 камп-приколица по сату (више у: G. Nash, *н. г.*, 441-442).

²³ Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva 1*, 11-25; 82-89, 164-169; Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva 2*, 90-91.

²⁴ Dž. Štajnbek, *Neizvesna bitka*, Sarajevo, 1953, 44,102.

²⁵ Двадесете године су заиста златна деценија за Њујорк. Град у коме су Фиццералд и Штајнбек живели имао је 1810. године око 92.000 становника, док је средином 19. века имао 813.000. На прелазу из XIX у XX век Њујорк је већ имао 3,5 милиона становника са густином насељености од 11.381 становника по квадратној миљи. У то време је на Менхетну било око 42.000 становника, док је само двадесет година касније Велика јабука имала 5,6 милиона стамбених јединица. Неких 90 година касније, Њујорк има око 20 милиона људи (V. Aleksić, *н. д.*, 49); <http://visitnewyorkstate.net/> (23. септембар 2012); <http://www.demographia.com/dm-nyc.htm> (4. август 2012); <http://quickfacts.census.gov/qfd/states/36000.html> (4. август 2012); P. Džonson, *н. г.*, 515-523.

²⁶ Види: J. Cullen, *The American dream. A short history of an idea that shape the nation*, Oxford, 2003, 146-148; H. B. Parks, *н. г.*, 478-481.

Тридесетих година ствар је иста. Штавише, савременици су видели изградњу 122.000 јавних објеката, 77.000 нових мостова, 664.000 миља путева. Овакви, заиста невероватни, подаци нису чудни када се узме у обзир интервенционистичка политика Рузвелтовог New Deal-а која је потрошила 10,5 милијарди долара на јавне радове и још 2,7 милијарди на спонзорисане пројекте.²⁷

Овој теми оба писца прилазе из других углова. Фиццералд је човек асфалта и великих градова, превасходно Њујорка, док перо Џона Штајнбека више говори о руралној Америци. Обојица нам пружају свеобухватнију слику градова и мањих насеља, путева и друге инфраструктуре која доживљава своју ренесансу у међуратном периоду.

Описи разноврсне инфраструктуре, великих, урбанизованих насеља и градова, могу се наћи у истој мери код оба писца. На пример, Фиццералд у роману „*Лејн и њоклејн*“ набраја новоизграђена насеља у околини Њујорка. Стамбених објеката је много и могу се наћи било где по свакојаким ценама.²⁸ У „*Великом Гейтсбију*“ наратор Ник Каравеј пролази у неколико наврата кроз „долину пепела“.²⁹ Она се налази између елитног Лонг Ајленда и Менхетна, где се ујурбано граде покретни мостови, пруга и аутомобилски друм, куће и радионице. Путајући у скупоченим колима са својим суседом Џејмом Гетсбијем, Ник предочава слику гужве на путевима ка Менхетну, затим величанственост погледа са моста Квинсбро на зграде, облако-

дере и изграђене квартове, плански грађеног и огромног Њујорка. Фиццералд, и сам становник „Велике Јабуке“, пише у жижи проспективитета грађевинске индустрије која је управо 20-их „подигла“ Америку. На крају, Фиццералд помиње и легенду о подземном нафтоводу до Канаде, што свакако говори о могућностима индустрије градње у међуратном периоду.³⁰

Штајнбек по овом питању не заостаје за Фиццералдом. Тако у „*Плодовима њева*“ посвећује читаво поглавље „Путу 66“ и осталим магистралним путевима и насељима кроз које пролазе Џодови, породица која заузима централно место у роману. Описују се предели, градови, затим путеви, пруге и мостови преко којих Џодови прелазе са својим теретњаком „хадсоном“.³¹ Тако Штајнбек читаоцу преноси достигнућа политике New Deal-а која је и сам могао видети. У роману „*Тортиља сирај*“ (1935) Штајнбек говори о насељу Монтереј, иначе месту у суседству свог родног Салинаса у Калифорнији, и описује импозантно насеље на падини која се издиже изнад океана. Иако мало и сиромашно место, рибарска варош Монтереј ипак се укалупљује у инфраструктурни образац међуратног периода у САД.³²

²⁷ Први семафор прикључен је 1919. године у Детроиту и од тада просто постаје стандардан на америчким путевима. Шест година касније скоро сви прелазе преко пруга у земљи су обележени и изграђени, а знакови који су обележавали број аутопутева такође су представљали новину. Тридесетих су ови и слични системи стално надограђивани кроз спонзорисане радне акције које су запошљавале десетине и стотине хиљада становника (о развоју грађевинске индустрије и градова види у: G. Nash, *н. г.*, 379, 455-456; A. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 263-268; D. Borstin, *Amerikanci. Demokratsko iskustvo*, Beograd, 2005, 248-259, 266-276; P. Džonson, *н. г.*, 480-486, 515-522; C. Ware, K. M. Panikkar, J. M. Romein, *Historija čovječanstva. Kulturni i naučni razvoj*, Zagreb, 1969, 122-131, 374-413; L. Benevolo, *Grad u istoriji Evrope*, Beograd, 2004, 241-277).

²⁸ F. S. Fiedžerald, *Lepi i prokleti*, 157-159.

²⁹ Као инспирацију за описивање „долине пепела“ Фиццералд је користио дело писца Томаса Елиота „*Пусића земља*“ из 1922. године.

³⁰ Фиццералд у „*Великом Гейтсбију*“ метафорички описује ова плански грађена здања и назива их шећерним главама. Веома је интресантно виђење Синклера Луиса који у свом чувеном роману „*Бабиј*“ из 1922. године описује грађевине као „куле од челика и цемента“. Писци друге половине XIX и првих деценија XX века били су импресионирани новим, „машинским“ друштвом. Самјуел Клеменс, познатији као Марк Твен, у делу „*Јенки на двору краља Артура*“ (1889) говори о Американцу у енглеском средњем веку који гради фабрику усред романтичног предела, правећи на тај начин климу идиле и фабрике на једном месту (види у: В. Винавер, *Писци свевојоци епохе 1914-1945*, Београд, 1978, 193-196; S. Luis, *Bebit*, Beograd, 1947; F. S. Fiedžerald, *Veliki Getsbi*, 32-33, 84-85, 135).

³¹ Изградња чувеног Пута 66 који повезује исток САД са крајњим западом земље, представља својеврсни феномен. Када је 11. септембра 1926. године пут званично отворен, више није било препреке да становници САД почну да крстаре Америком као никада до тада. Тај пут је дуго био жила куцавица јер је пролазио кроз 8 држава и 200 градова, што нам Штајнбек изузетно верно осликава. Он веома стрпљиво и подробно описује предел, места и путеве којим се несрећни фармери крећу. Помине Пут 66 који се протеже „од обале до обале“, док у његовом роману „*Неузвесна бишка*“ Џим и Мек штрајкују покрај добро „утврђених“, снабдених и повезаних насеља (Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva 1*, 155-158; Dž. Štajnbek, *Neizvesna bitka*, 32-39; G. Nash, *н. г.*, 384-385).

³² J. Steinbeck, *Tortilla sprat*, Zagreb, 1959, 10.

Најзначајнији привредни напредак 20-их година XX века, изузев ауто и грађевинске индустрије, свакако је био у нагом порасту и употреби електричне енергије. Мерено коњским снагама, производња електричне енергије имала је константну тенденцију раста, тако је 1912. године била 7,5 милијарди, док је већ 1930. године производња порасла на 40,3 милијарди. Сједињене Америчке Државе су 1924. године, у целини, имале 35% домаћинства која су била повезана на електричну енергију, док је, на пример, у Калифорнији проценат био заиста невероватан (83%). Подједнако важан је и потпуно, поготово у Калифорнији, електрификован саобраћај који је и те како помогао индустрији у њеном рапидном развоју. Брз развој ове индустрије 20-их избацио је електрификацију и електричне уређаје на „горњу полицу“ сваке државе, града и домаћинства, а то се протеже све до данашњих дана.³³

За писце ова тема није главна, али се мора констатовати да Фиццералд, за разлику од Штајнбека, прилази Теслином и Едисоновом „чеду“ са дозом одушевљења, али и чуђења. Његов млађи колега из Калифорније пише у времену „светлости“. Електрификација и „производи струје“ оправдано су оскудни код Штајнбека, јер писац говори о томе као о општем месту, чак и у тако тешким условима који су владали 30-их година.

За Фиццералда и његове јунаке, „блештавост“ градова и забава представљају одређену фасцинацију нечим новим, док су Штајнбек и његови протагонисти, после само мало више од деценије, већ навикли да је сијалица део свакодневнице. Главни јунак Фиццералдовог романа „*Са ове ситране раја*“, Ејмори Блејн, по доласку у Њујорк, бива фасциниран блеском града под електричним осветљењем и употређује га са бајковитим приказима градова из „*Хиљаду и једне ноћи*“.³⁴ Видимо да је већ 1920. године Фиццералд, који је у то време бора-

вио у Паризу и Њујорку, био сведок једног од најзначајнијих достигнућа у технологији. „*Велики Гетсби*“ ставља своје јунаке у, већ тада, потпуно осветљени град. Забаве Џеја Гетсбија су „избијале очи“ ликовима који су са чуђењем гледали у његову обасјану викторијанску палату. Ник Каравеј закључује да је викторијанска вила толико обасјана да је помислио да се цео врх полуострва „претворио у огањ“. Фасцинација електрификацијом огледа се и у констатацији Ника Каравеја да Гетсбијева вила изгледа као „светска изложба“³⁵

Године Велике депресије ништа немају сјајно у себи, што се види и код Штајнбека. Међутим, на основу описа из „*Плодова њева*“ и „*Неизвесне бијке*“, може се наслутити да електрификација није нимало изгубила на интензитету. Наиме, 20-их година већина насељеног простора је већ била електрификована, тако да за јунаке његових романа струја није непознаница, већ нешто са чиме су одрастали. Породица Џод из „*Плодова њева*“ вози се по осветљеним путевима кроз готово читаву Америку и улази у кризом погођене, али осветљене градове и насеља.³⁶

Производи електронске индустрије су још нешто чиме би се требало позабавити. Оба писца, онако успутно, описују и постојање разних производа електроиндустрије. Домаћинства су обиловала електричним апаратима. Године 1921. сва домаћинства која су била повезана на струју имала су пеглу и усисивач, док је велика већина домова широм САД имала и апарате за кафу, шпорете и веш-машине.³⁷

Штајнбек у роману „*Торгиња сирај*“, чија се радња одиграва 1918. године, предвиђа блиставу будућност усисивача, а главни јунак Дени, ветеран из Првог светског рата, прориче како

³³ P. Džonson, *н. г.*, 622-625; H. B. Parks, *н. г.*, 600.

³⁴ Ф. С. Фиццералд, *Са ове ситране раја*, 34-35, 100.

³⁵ Фиццералд овде свакако мисли на Светску изложбу која се одржала у Чикагу 1893. године. Никола Тесла и његов патрон Вестингхаус потпуно су осветлили изложбу, па чак и читав град, тако да су га савременици прозвали „Бели град“ због блештавости светиљки и уличног осветљења (види: <http://haygenealogy.com/hay/1893fair/1893fair.html> (23. август 2012); F. S. Fiedžerald, *Veliki Getsbi*, 51-75, 101).

³⁶ Dž. Štajnbek, *Neizvesna bitka*, 68.

³⁷ V. Aleksić, *н. г.*, 117-121.

ће домови у будућности бити пуни електрике. Мати Цод из „*Плодова Гнева*“, није се, упрокс немаштини, одрекла услуге шпорета, док жуди за пеглом коју су морали да продају. Видимо да су електрични производи увелико били део живота и да је било тешко одрећи их се.³⁸ У Фиццерадловом „*Великом Гейсбдију*“ видимо електричне шпорете, звонце, косилице за траву, електричне роштиље који припремају месо за Гетсбијева забаве, лифтове и друге производе.³⁹

Романи ова два писца сведоци су великих промена које су захватиле готово сваког становника међуратне Америке. Оно што је било луксуз постало је опште доступно 20-их, док је становништво у време кризе већ навикло да се са њом бори уз помоћ производа који су користили струју.

Индустрија маркетинга

У прилог констатацији да је међуратни период у Америци један од најдинамичнијих у њеној историји, иде и појава индустрије маркетинга и новог, будућег гиганта – филма. Маркетиншке агенције своје „класично доба“, након скромних почетака крајем Првог светског рата, доживљавају у „бучним“ 20-им. Велике корпорације трошиле су милионе долара на маркетиншке кампање које су постале саставни део сваке озбиљне компаније.⁴⁰ Маркетиншке агенције су генерисале профит од преко милијарду долара на годишњем нивоу и самим тим су по-

стале веома популарне код младих људи који су тада тражили посао.⁴¹

Велику улогу у развоју маркетинга као индустрије одиграо је радио. До 1920. године овај апарат се користио искључиво за експерименталну комуникацију, док је продаја радио-апарата, који је у то време био огроман и заузимао велики простор у кући, доживела прави бум 20-их, па је до 1929. године 10 милиона домаћинстава имало овај апарат. Потрошња на радио-уређаје порасла је од само 10,5 милиона у 1920. на 410 милиона долара у 1929. години, док је укупна продаја електропроизвода утростручена на 2,4 милијарде долара. Овим изумом медији су постали бржи, свеобухватнији и ефикаснији. Огроман радио-аудиторијум, праћен филмом, довео је и до американизације имигрантских заједница и нове бескласности у облачењу, говору и ставовима. Само три године након емитовања првих селективних комерцијалних програма детроитског DDN радија и питсбуршког KDKA радија 1920. године, у САД је било 508 станица са око 3 милиона пријемника. Први амерички председник који се обратио становницима преко радио-апарата био је Калвин Кулиџ (1923-1929) и управо су та месечна обраћања председника ере просперитета послужила као база за чувене „говоре“ Френклина Делана Рузвелта током кризних тридесетих.⁴²

³⁸ J. Steinbeck, *Tortilla sprat*, 83; J. Steinbeck, *The Grapes of Wrath*, Penguin Books, 2006, 73, 285-324.

³⁹ F. S. Fiddžerald, *Veliki Getsbi*, 101, 119-120.

⁴⁰ Прва компанија за односе са јавношћу у САД, настала много пре Великог рата, била је Н. В. Ајер и Ј. Волтер Томпсон. Њихов број је током 20-их врлоглаво растао, поставши незамењив шраф у функционисању сваке компаније која жели успех. Такође, маркетинг је развојем средстава комуникације током деценија постао све присутнији широм света и прерастао у заштитни знак сваког производа који се тим путем нуди. Требало би поменути и „потрошачке палате“ које сликовито помиње Данијел Борстин. Реч је о рапидном повећању броја и значаја робних кућа док су њихови „оци“ (попут А. Т. Стјуарта, Арнолда Констабла и Џона Вонамејкера) постали неки од најбогатијих и најцењенијих људи који су зналачки искористили продор маркетинга, најпре у штанпаним медијима (више у: G. Nash, *н. г.*, 367, 381; A. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 196-199; D. Borstin, *н. г.*, 104-112).

⁴¹ Брус Бартон, писац и директор једне маркетиншке агенције, у својој књизи „*Човек којег нико не зна*“ из 1925. године представио је Исуса Христа као „супер продавца“: „Покупио је 12 људи са најниже лествице друштва и претворио их у компанију која је освојила свет.“ Његова компанија је за врло кратко време направила мултимиллионске профите, а својом књигом је објаснио и предвидео значај који ће маркетиншке агенције имати у годинама и деценијама које долазе (B. Barton, *The man nobody knows*, Bobbs-Merill Company, 1925; G. Nash, *н. г.*, 353, 367; A. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 196).

⁴² За разлику од 20-их, када је радио више служио за забаву и маркетинг, 30-их година ствар се мења. Током тих кризних година овај апарат је служио за смиривање страсти и одвраћање пажње, у виду говора председника Рузвелта, од великих проблема у држави. Такође, Рузвелтов New Deal програм је преко радија стекао одређени легитимитет, док су тадашња књижевна дела понекад у потпуности читана аудиторијуму преко радија. Најпознатији догађај, који управо говори о распрострањености и интересовању за радио у САД, свакако је онај који се догодио 1938. године када је чувени амерички глумца и режисер Орсон Велс преко радија читао дело Херберта Велса „*Пат светова*“. Када је Велс испричао да су ванземаљци састели

Иако су тридесете ера радија, Штајнбек овај производ у назнакама помиње као нешто што би требало да буде нормално и доступно свакоме. Фиццералд је феномен маркетинга приказао као новост, али и као критику освајачке политике потрошачког друштва. За њега су билборди новитет, али га то није оме-ло да антиципира улогу ове веома важне индустрије у будућности.⁴³

Јунаци првог Фиццералдовога романа „*Са ове ситране раја*“ (1920) нису „чули“ прво емитовање програма питсбургшког комерцијалног радија КДКА октобра исте године. Међутим, радио је до краја 20-их, поред аутомобила, постао најстандарднији артикал у домаћинству, а тај тренд се наставио и у кризним годинама четврте деценије XX века. У „*Великом Гејтсбију*“, као и у Штајнбековим „*Плодовима њева*“, можемо видети да је радио, као и други електронски производи, ушао у најширу употребу. Описујући понуду на једној ауто-пијаци, Штајнбек у стандардан опис аутомобила додаје и радио као нешто што обавезно иде уз куповину.⁴⁴ У Штајнбеково време радио је постао прави хит. Током 30-их продаја се утростручила, па су тако деца могла слушати „Супермена“ преко радија. Неких десетак година раније, у време одигравања радње „*Великој Гејтсбији*“, јунаци романа уз „теревенку“ слушају уживо музицирање једног цез оркестра на радио-пријемнику.⁴⁵

Читајући дела Скота Фиццералда и Џона Штајнбека, можемо приметити растући значај маркетиншке индустрије. Сам Фиццералд је у младости радио у једној маркетиншкој аген-

цији.⁴⁶ У својим делима, која су препуна ауто-биографских елемената, показује да је она веома погодна и посве сигурно место где се може добро зарадити. Тако у роману „*Са ове ситране раја*“ главни лик Ејмори Блејн, у жељи да згрне богатство и одведе једну од девојака у обилазак Италије, бива одвучен у једно рекламно предузеће. Да рекламе утичу на свакодневно расуђивање и улазе у стандардну комуникацију, писац показује када Изабела, рана љубав младог Ејморија, очекује да он буде црномањаст и витак као ликови са реклама за стезнике.⁴⁷ Маркетиншке агенције су биле одскочна даска за напредак и богаћење. Тако Ентони Печ, из романа „*Лејн и њроклејн*“, добија посао у једној агенцији и одлази у импозантне канцеларије компаније *Вилсон, Хајмер и Харди*, где му претпостављени објашњава да уз мало труда брзо може да постане један од руководиоца.⁴⁸ Фиццералд показује динамику двадесетих, могућност вртоглавог напретка, као и феномен „брзог живота“, фразе која данас представља клише, а која је тада била сензација. У „*Великом Гејтсбију*“ Фиццералд нам даје опис билборда на коме се налази лик доктора Т. Ј. Еклебурга са огромним наочарама за вид, који очито покушава да привуче клијенте да дођу у ординацију у Квинсу. Видимо да је Фиццералд био сведок успона маркетиншке индустрије која је била ангажована готово искључиво у комерцијалне сврхе.⁴⁹

Штајнбеково време видело је одређене промене. Писац са доста критике прилази маркетингу као индустријском феномену. У „леви-чарском периоду“ 30-их, нобеловац сматра да је управо индустрија маркетинга и све што има везе са њом, највише заказала и да су бахатим понашањем минималне државе људи доведени пред амбис. Маркетинг је и у доба Велике депресије имао значајну улогу. У „*Плодовима*

на Гровер Мил у Њу Џерсију, настала је општа паника која је захватила милионе Американаца (види: G. Nash, *н. г.*, 444; <http://www.transparencynow.com/welles.htm> (5. август 2012); A. Brigs, P. Berk, *Друштвена историја медија. Од Гутенберга до Интернета*, Београд, 2006, 210-235; H. V. Parks, *н. г.*, 618-619; P. Džonson, *н. г.*, 652-654).

⁴³ Иако није измишљена у Америци, реклама је тамо досегла своју зрелост. Она је увек коришћена у различите, позитивне или негативне сврхе (нпр. пропаганда), али почели модерног маркетинга свакако припадају Американцима, попут власника њујоршког „Хералда“ Џејмса Гордона Бенета, Ричарда Сирса и Куртиса Роубака (више види у: D. Borstin, *н. г.*, 137-145).

⁴⁴ Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva I*, 82-89.

⁴⁵ F. S. Fiedžerald, *Veliki Getsbi*, 40.

⁴⁶ Види: <http://www.sc.edu/fitzgerald/biography.html> (1. јул 2012).

⁴⁷ Ф. С. Фиццералд, *Са ове ситране раја*, 75-76, 209.

⁴⁸ F. Skot Fiedžerald, *Lepi i prokleti*, 215-216.

⁴⁹ Наравно, маркетиншке фирме су се бавиле индустријом која је била лишена државног утицаја, сходно политици минималне државе. Државне пропаганде је било, поготово у кризним периодима након Првог светског рата, па све до 1921. године (F. S. Fiedžerald, *Veliki Getsbi*, 37-38).

инева“ видимо да породица Џод планира своју будућност на рекламном материјалу, „растураном“ широм земље од стране великих земљопоседника који су тражили сезонске бераче. Штајнбек, за разлику од старијег колеге, гледа на меркетиншку индустрију као на превару која користи немоћ људи у потрази за зарадом. Ти леци изгледају лепо и пуни су обећања. Томова мајка гаји наде у боље сутра тако што верује реклами са летка који нуди посао и високе наднице у Калифорнији. Касније, Том Џод се расправља са пролазником који му руши наде говорећи да реклама лаже, у шта су се Џодови касније и уверили. Штајнбекова критика је на месту. Међутим, „Плодови инева“ доказују неуништивост маркетинга као појаве, чак и у таквим условима који су владали 30-их година.⁵⁰

Овде Штајнбек алудира на помпезне плакате и радијске најаве New Deal програма Рузвелтове администрације који су промовисали планове за излазак из кризе. Ту су чувени плакати за Управу за индустријски опоравак (NRA), Цивилно удружење за очување природне средине (ССС) и многи други. Ваљало би напоменути да је Штајнбек скептичан према маркетингу као „продукту 20-их“ због својих левичарских стремљења, па стога и не чуди негативна метафора летака са којима се Џодови сусрећу. Штајнбек критикује накићене рекламе и преко породице Џод приказује да мере у основи нису много помогле да се криза застави.⁵¹

ФИЛМ

Темељи филмске индустрије постављени су између два рата. Фиццералд и Штајнбек били су сведоци тих првих година у историји филма, феномена који је оставио неизбрисив траг у историји XX века. О поамаи за седмом уметношћу говори податак да су Американци

20-их година ишли у биоскопе једном седмично. Социолози Роберт и Хелен Линд у својој књизи „*Middletown*“ (1929) пишу о граду Мунси у Савезној држави Индијани. Наиме, град Мунси, који је тада имао 35.000 становника, имао је чак 9 биоскопа, што је и за данашње стандарде огроман број. Након 1896. године, када су Американци први пут присуствовали једној филмској пројекцији, хистерија је расла невероватном брзином. До 1908. године било је чак 10.000 биоскопа широм САД, да би тај број 1928. године нарастао на 20.000, а Холивуд је полако постајао центар нове индустрије. Сматра се да је око сто милиона посетилаца седмично у биоскопима гледало нове звезде, попут Чарлија Чаплина и Мери Пикфорда, које су пуниле насловне стране дневних новина и магазина. Компаније су ницале великом брзином: *Универзал* (1912), *Парамаунти* (1912), *Ворнер Брос* (1918), *Колумбија* (1926). У новинама је писало „Иди у биоскоп... и опусти се“, док су школе организовано водиле групе ђака у биоскоп, што је постала стандардна пракса у образовању младежи. Интересантно је и то да је пракса о истим ценама за сва седишта у биоскопу показала да је филм постао озбиљан социолошко-културолошки феномен који се развијао убрзаним темпом.⁵²

Појава првог звучног филма („*Дез њевач*“, 1927) гурнула је филмску индустрију у нову еру. Хобсбаум сматра да се за две авангардне уметности, филм и џез, могло гарантовати да ће им се дивити сви љубитељи уметничких новина, а обе су долазиле пре из Новог него из Старог света. Фиццералд је, поред тога што је и ову експанзивну појаву у САД приказао, упоредо критиковао комбинацију маркетинга и филма који су много утицали на понашање младих. Штајнбек приказује филм као нешто, у том моменту, изразито далеко за његове про-

⁵⁰ Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva 1*, 120, 196.

⁵¹ Више о овоме у: R. Edsforth, *The New Deal: America's response to the Great depression*, Blackwell Publishers, Oxford, 2003; P. Fearon, *War, Prosperity and Depression: The U. S. Economy 1917-1945*, Philip Allan, Oxford, 1987; M. Gavrić, *Državni kapitalizam Sjedinjenih Američkih Država*, Sarajevo, 1958.

⁵² Историчар Данијел Борстин говори о почецима инструмената за прављење филма и фотографије. Џорџ Истман био је велики иноватор и његова „детективска камера“ унела је крајем XIX века револуцију коју ће индустрија филма у будућности и те како искористити (D. Borstin, *н. г.*, 346-364; P. Džonson, *н. г.*, 623-630; G. Nash, *н. г.*, 386-387; G. B. Tindall, D. E. Shi, *н. г.*, 1000-1004; H. B. Parks, *н. г.*, 618-619).

тагонисте. Велика депресија није одвојила људе од снова. Немаштина их је чак подстакла да мисле о бољим данима, али они су далеко и писац ту дистинкцију објашњава кроз оскудност ове теме у својим делима 30-их, иако се зна да је филм тада био на веома „високој ноzi“.⁵³

Помаму за филмом и жудњу за успехом у тој индустрији, Фиццералд показује у многим романима. Сам писац је продавао своје рукописе и писао сценарија за Холивуд у каснијем периоду књижевне каријере, већином 30-их када се и преселио у Калифорнију, јер је управо ту видео прилику да коначно дође до великог новца.⁵⁴ Фиццералд непрекидно „шаље“ своје ликове у биоскоп. Тако Глорија Гејнор, жена главног јунака Ентонија Печа, у роману „*Лепи и њроклети*“, услед недостатка новца, констатије да би волела да буде глумица и да јој је идол Мери Пикфорд која има милионске уговоре. У роману „*Са ове ситране раја*“, главни јунак Ејмори Блејн своје пратиље, поред клубова, кабареа и варијетеа, најчешће води у биоскопе. Људи су масовно одлазили у биоскопе који су постали места окупљања свих друштвених категорија, места где су почињале романсе, као и места где се бежало из свакодневнице у магични свет филма.⁵⁵

Штајнбек у роману „*О мишевима и људима*“ (1937) представља несретну Керлијеву жену, снаху власника ранча на коме раде главни ликови романа Лени и Џорџ, којој је сан да игра на филму. Она жали за пропуштеном приликом када је упознала једног глумца.⁵⁶ Пи-

сац, у описивању хаоса Велике депресије, представља биоскоп и филм као нешто тренутно недоступно, али и нешто према чему се тежи. Тако Керлијева жена жуди да се лепо обуче и оде у град у биоскоп, док Роузшарн у „*Плодовима њнева*“ сања да ће са њеним Конијем наћи леп дом и ићи увече у биоскоп.⁵⁷

Из претходних казивања видимо величину и снагу филмске индустрије. Штајнбек даје слику биоскопа као „храмова“ за несрећне људе 30-их и, попут Фиццералда, представља филмску индустрију као једну од најугицајнијих. Сама близина човека запосленог у Холивуду буди машту о слави и успеху. Штајнбек и Фиццералд показују читаоцу ту невероватну жељу да се постане филмска звезда. Интересантно је да Штајнбек овим показује тенденцију Холивуда да мало „смири“ ситуацију насталу кризом, понудивши милионском биоскопском аудиторијуму филмове као бег од тешког живота. Тако су 30-их снимани филмови попут „Лет за Рио“ и „42. улица“ са легендарним Фредом Астером и Џинџер Роџерс, као и „Прохујало са вихором“ са Кларком Геблом и Вивијен Ли.⁵⁸

Пољопривреда

Просперитет 20-их је умногоме зависио од само неколико индустријских грана од којих су најважније аутомобилска и грађевинска. Крајем деценије оне доживљавају благи пад у продуктивности, што друге привредне гране, које су већ увелико стагнирале или оне тек у успону, нису могле надокнадити. Најбољи пример за ову констатацију је пољопривреда која је била у константном проблему у међуратном периоду, а која је доживела највећи ударац у периоду Велике депресије.

Наиме, до 1910. године око 50 милиона људи је живело на фармама или у селима (што

⁵³ Индустрија филма, у спрези са државним врхом, покушала је да одсуством филмова са „тешким“ темама смекша публику, па им је стога приказивала филмове са претежно љубавном, комичном и научно-фантастичном садржином. Филмови као што су „*Модерна времена*“ (1936), „*Чаробњак из Оза*“ (1939), „*Светила велепрага*“ (1931), „*Франкеништајн*“ (1931) довољно говоре о томе [види: <http://ils.upc.edu/dpr/path/goldenhollywood/> (30. август 2012); http://www.digitalhistory.uh.edu/historyonline/hollywood_great_depression.cfm (30. август 2012)].

⁵⁴ Фиццералд је у својим „холивудским годинама“ писао кратке приче и сценарија за филмове. Тако је написао неке делове сценарија за филмове „Прохујало са вихором“ и „Три амигоса“ [види <http://www.sc.edu/fitzgerald/biography.html> (1. јул 2012)].

⁵⁵ Види: <http://www.marypickford.com/library/about-mary-pickford> (5. август 2012); F. S. Fildžerald, *Lepi i prokleti*, 194-195; С. Фиццералд, *Са ове ситране раја*, 93-95.

⁵⁶ Џ. Штајнбек, *Мишеви и људи*, Београд, 1947, 112-113.

⁵⁷ Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva 1*, 133.

⁵⁸ Велике америчке и светске звезде 30-их представљале су неку врсту животних водила за многе становнике. Успешни људи грејали су наде „обичних“ да ће доћи боља времена [више о Холивуду у: P. Džonson, *н. г.*, 621-630; <http://www.hollywoodfilmoffice.org/history.php> (5. август 2012); <http://www.hollywoodsign.org/the-history-of-the-sign/> (5. август 2012)].

је више од 50% становништва), док је већ 1920. године 51% од 107 милиона становника живео у градовима. Двадесетих година, као што је речено, фармере је погодила прекомерна продукција. Хиперпродукцију је, између осталог, највише изазвала механизација. Последњих година XIX века појављивале су се справе којима је целокупан процес производње механизован. Почетком XX века трактор је постао нужност, док су многи пољопривредни послови обављани помоћу електричне енергије.⁵⁹

У временима кризе 30-их управо је пољопривреда највише претрпела. Приход са фарми пао је са 13 на само 5,5 милијарди долара. Цене производа су вртоглаво падале тако да су их произвођачи продавали у бесцење, што их је доводило до просјачког штапа. Хиперпродукција је била осујећена не само Законом о регулацији пољопривреде из 1936, већ и сушама и временским непогодама из 1934-1936. године. До 1937. године цене су биле више за 86%, што је био значајан помак, али се пољопривреди просперитет вратио тек током Другог светског рата.⁶⁰

Романи Скота Фицџералда и Џона Штајнбека, први индиректно а други директно, говоре о стању о овој најстаријој грани привреде. Интересантно да су оба писца пореклом из руралних крајева Сједињених Америчких Држава, па се стога може рећи да су њихова тумачења и те како компетентна. Фицџералд је рођен у Сент Полу у Минесоти, који се налази на америчком средњем западу. Штајнбек је, са

друге стране, рођен на крајњем западу, у месту Салинас у Калифорнији. Градић од око 3.000 становника био је окружен пољима и ранчевима, где је 1925. године, након напуштања студија на универзитету Стендфорда, Штајнбек радио и дружио се са радницима и фармерима.⁶¹ Онда није ни чудо што је овај нобеловац посветио готово читав свој књижевни опус управо теми која се тиче положаја и живота фармера у САД.

У роману „*Лейн и њроклејн*“, чија тема обухвата већину друге деценије XX века, Фицџералд у једном врло кратком, али кристално јасном делу описује однос према фармерима и пољопривреди уопште. Главни ликови и супружници у роману, Ентони и Глорија, услед недостатка новца траже стан у неким од сиромашнијих делова Њујорка, али подруљиво говоре о изгледу кућа и аутомобила који им се нуде. Поистовећују их са фармерским кућама које су видели на многобројним путовањима по САД, називајући их одвратним, прљавим и ружним. Исти је опис и аутомобила, јер они неће да возе „фармерске аутомобиле“.⁶² Из овога можемо видети колики је утицај извршила индустријализација која је из руралних делова земље „пунила“ градове широм САД. Фицџералд приказује пољопривреду као руину и ругло у којој нема будућности и из које треба бежати у градове пуне могућности. Исто се може видети и у „*Великом Гетсбију*“. Наратор Ник Каравеј, увидевши све чари Њујорка, констатује да је „средњи запад сада изгледао као поцепани руб космоса“.⁶³ Реч је о томе да се бизнис, самим тим и посао, концентрисао око великих центара (Њујорка, Чикага, Детроита, Лос Анђелеса и других) у које се настањивало

⁵⁹ По информацијама Бироа за попис становништва Сједињених Америчких Држава 30-их година однос је био 56% наспрам 43% у корист града, док је 60 година касније тај однос 75% према 25%. Дакле, тенденција преласка са села у град почела је након Првог светског рата, али се наставља и данас. Нови технолошки процеси омогућили су огромну уштеду рада. За свако јутро земље пре 1890. године био је потребан 61 сат, а након увођења механизације само 3. Број трактора на фармама се учетворостручио током 20-их година [више у: Н. В. Parks, *н. г.*, 449; А. Brinkley, Е. Fitzpatrick, *н. г.*, 186-187; <http://www.census.gov/population/censusdata/urpop0090.txt> (6. август 2012)].

⁶⁰ Закон из 1936. године односио се на конзервацију земљишта према којем би Влада субвенционисала фармере који пристану да један део своје земље конзервишу и не употребе у комерцијалне сврхе (више у: Н. В. Parks, *н. г.*, 640-642; А. Brinkley, Е. Fitzpatrick, *н. г.*, 261-263).

⁶¹ Види: http://as.sjsu.edu/steinbeck/biography/index.jsp?val=biography_biography_in_depth (17. јул 2012); <http://www.sc.edu/fitzgerald/biography.html> (17. јул 2012).

⁶² Интересантна је констатација Адама Печа, Ентонијевог богатог деде, који задирује унука када је сазнао да ће можда да се са својом новом женом пресели у Канзас. И овде се види колико се променио однос према претежно фармерским крајевима (F. S. Fiedžerald, *Lepi i prokleti*, 128, 160-163, 192).

⁶³ F. S. Fiedžerald, *Veliki Getsbi*, 12.

све више људи из унутрашњости, па и сам Фиццералд са својим јунаци из романа.

Штајнбек прилази овом проблему много озбиљније, директније и са више интересовања. Близина и непосредан контакт са људима који живе од земље били су довољни да упиремо поглед у његове романе када истражујемо проблеме са којима се суочавала пољопривреда. Такође је интересантно да је у жеку просперитета 20-их, 1925. године Штајнбек време провео у свом родном градићу у Калифорнији, тако да треба узети у обзир да је мноштво ликова из романа 30-их базирано на људима које је он заправо и упознао.⁶⁴ У роману „О мишевима и људима“ говори о судбини Ленија и Џорџа, сезонских радника који лутају од фарме до фарме покушавајући да зараде новац за остварење свог сна, а то је да имају сопствено парче земље. Штајнбек говори о ситуацији која је погодила пољопривреду тих 20-их. Наиме, Лени и Џорџ, као уосталом и породица Џод из „Плодова њева“, представљају слој ситних поседника и купаца земље који је потпуно уништен 30-их година. Штајнбек у „Плодовима гнева“ „криви“ тракторе који су људима узели посао и попут немани и аждаја их протерали са њихове земље.⁶⁵ Он говори и о проблему који су направили трактори, а то је убрзање хиперпродукције одређене културе након чега је пала цена на тржишту, па фармери слични Џодовима, Ленију и Џорџу, нису могли да отплате позајмљени новац. Фармер XIX века се концентрисао на производњу једне једине житарице коју би продавао за готов новац, за разлику од колонијалног који је производио све што му је потребно, а продавао вишкове. Тренд гајења једне културе се наставио и касније,

па тако у „Плодовима њева“ аутор говори о грдосијама од фарми за брескве, пољима под памуком, док у „О мишевима и људима“ главни ликови раде на фарми пшенице. Тако је пољопривреда постала трговачки посао, али како је фармер постајао завистан од тржишта, бивао је све чешће погађан њеним честим колебањима. Он је у оваквом стању ствари морао да држи корак са новим технологијама и да употребљава механизацију која није била нимало јефтина. Пољопривредник се задуживао код инвестиционих банака да би пратио трендове и поспешио производњу. Међутим, хиперпродукција и масовна потрошња која се десила 20-их, као и спорни Фордвјеј-Мек Камберов закон из 1922. године, повисили су царине на увоз и смањили цене пољопривредних производа.⁶⁶ Фармери су тако своје производе продавали по ниским ценама и нису могли да врате дугове банкама, те су остајали без земље која је прелазила у руке банака. Средином 20-их око 3 милиона фармера остало је без земље и отишло пут великих индустријских центара.

Штајнбек посвећује сву пажњу овој теми у роману „Плодови њева“. Породица Џод није имала да врати дугове услед пропале жетве, те је стога отерана са своје земље. У периоду 20-их људи сличног положаја као Џодови зарађивали су четири пута мање новца него просечни нефармер. Мјули Грејвз, комшија Џодових из Оклахоме, говори о томе да су им власници рекли да споје све мале фарме не би добили профит који би покрио трошкове.⁶⁷ Штајнбек овде говори о укрупњавању поседа и како сам каже: „И све веће су постале фарме, а власника

⁶⁴ Оваква ситуација говори о томе да је Штајнбек био свестан утицаја просперитета 20-их година на пољопривреду. Сузан Шилинглав у својој биографији Џона Штајнбека пише да је он дете Џона Ернста Штајнбека који је био менаџер једне фабрике и мајке Оливе која је била учитељица. Фиццералд је био син Едварда који је био продавац за фирму Проктор и Гембл, док је његова мајка Мери била из ирске богате трговачке породице (види: <http://www.fscottfitzgeraldsociety.org/biography/index.html> (6. август 2012); http://as.sjsu.edu/steinbeck/biography/index.jsp?val=biography_biology_in_depth (6. август 2012).

⁶⁵ Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva 1*, 61-65, 70-72.

⁶⁶ Захтеви индустријалаца за повећањем царинске тарифе наишли су на пуно разумевање код власти, баш као и у ранијим периодима републиканске власти (пре Вудроа Вилсона, 28. Председника, од 1913. до 1921). Андервудов царински закон из 1913. године био је резултат Вилсонове политике слободне трговине, због чега је 1922. донет Фордвјеј-Мек Камберов царински закон који је повисио царинске стопе и гурнуо САД у економски изолационизам који је штетио фармерима и другима који су били заинтересовани за спољну трговину. Такође, је ту и Смит-Холлијев закон из 1930. године који је донео још више тарифе. Милтон Фридмен сматра да је и та одредба делимично крива за дубину кризе која је уследила (више у: V. Aleksić, *н. г.*, 76-82; M. Fridmen, R. Fridmen, *н. г.*, 56-58).

⁶⁷ Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva 1*, 70.

је бивало све мање. И остало је незнатно мало фармера на земљи. И фарме су постајале веће, а власника је бивало све мање.⁶⁸ Нека врста монополизације земље била је политика New Deal-а чији су мислиоци заступали тезу да су мали поседи непрофитабилни и да не могу да издрже на тржишту. Штајнбек у „*Плодовима гнева*“ предочава политику необрађивања земље као систем за повећање цена пољопривредних производа. Такође, говори о још једном феномену New Deal-а који је везан за решавање проблема у пољопривреди, а то је уништавање вишкова ради регулисања цена. У „*Плодовима гнева*“ је то сликовито приказано када Том, купајући се у реци, види трупло убијене свиње.⁶⁹ Заправо, то је операција коју је спровела ААА (Закон о регулисању пољопривреде), убивши на тај начин 220.000 различите врсте стоке.⁷⁰

Видимо да у својим романима из 30-их Штајнбек покушава да покаже да је пољопривреда највише пропала, што и није далеко од истине, јер статистика показује да ни у просперитету 20-их пољопривреда није направила неки значајнији корак напред, док је 30-их жестоко пропала повлачећи за собом људе везане за ову грану привреде.

КЛАСНА ПИРАМИДА

На профилисање друштвене структуре највећи утицај извршила је рапидно развијана привреда САД, док је за велике потресе унутар класне пирамиде дефинитивно најзаслужнија криза исте, која је добар део становништва довела до руба пропасти. Америчко друштво је након Првог светског рата видело велике промене у својој структури. Економска надмоћ након 1918. утицала је на велики развој индустрије и повећање стандарда живота широм САД. Материјализам и индивидуализам, као животне филозофије, окренуле су

становништво ка личним интересима који су пре свега подразумевали стицање богатства и уживање у најразличитијим продукцима индустрије масовне производње. Нове индустрије су захтевале школоване људе, тако да је образовање добило на значају више него икада. Дошло је до стварања средње класе која је постала практично стуб друштва и система, док су радници и фармери осетили, колико-толико, побољшање свог ионако тешког живота.

Тридесетих се цео систем пољуљао, па тако и класна пирамида која је доживела прави земљотрес. Концепти материјализма и индивидуализма били су уздрмани јер се просперитет, који је хранио ове две идеологије, претворио у Велику депресију. Велики број људи је био захваћен немаштином, поготово они из доњег дела пирамиде.

Просперитет „лудих двадесетих“ изнедрио је групацију екстремно богатих појединаца. Индустријска револуција у другој половини XIX века избацила је у први план људе као што су Вандербилт, Ендру Карнеги, Џон Рокфелер, Џон Морган и други, док је период након Великог рата видео и плејаду других финансијских могула који су постали стожери економског бума и промене живота у друштву уопште. Нове индустрије пружиле су прилику најспособнијим и најсналажљивијим појединцима који су у ковитау масовне производње „своју“ индустрију подигли до неслућених размера.⁷¹ Хенри Форд је са својим моделом-Т, којег је до 1927. године продао у невероватних 15 милиона примерака, стекао велико богатство које се мерило стотинама милиона ондашњих долара. Ту су још и Џон Пинпоинт Морган, Алфред Слоун, браћа Дупонт, Вилијем Рендолф Херст и још много њих који су до 1929. године спадали у ону групу

⁶⁸ Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva* 2, 7-10.

⁶⁹ Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva* 1, 275.

⁷⁰ Више у: А. Brinkley, Е. Fitzpatrick, *н. г.*, 261-263.

⁷¹ Иако се 20-их, али и раније, говорило да је Америка обећана земља, највећи број припадника највише класе друштва стекао је огромно богатство почевши са повољностима добијених наслеђем. Историчар Хенри Паркс наводи, међутим, да ни у једном тренутку америчке историје нису биле пружене боље могућности за свеопшти напредак него двадесетих година XX века (Н. В. Parks, *н. г.*, 414-415).

од 36.000 породица који су имали примања преко 75.000 долара годишње.⁷²

Овај део америчког друштва био је много богатији од осталих, па се та неравноправна расподела богатства наводи као један од кључних разлога за избијање економске депресије 30-их. Неке од њих су крајем XIX века звани „барони-пљачкаши“ због енормног богатства које је поседовао веома мали број успешних и сналажљивих појединаца. Дакле, видимо да је од близу 106 милиона становника, колико је у САД било по попису из 1920. године, само око 200.000 људи практично држало цео систем који, када се распао, није угрозио једино овај мали слој богатих. Неки су морали да се задовоље мањом производњом и зарадама, али су опстали и били су у оном делу становништва који тридесете и нису доживеле тако тешко као други.⁷³

Фиццералд и Штајнбек у својим делима не пропуштају да сликовито портретишу овај слој америчког друштва. Слој најбогатијих је живео најбоље, како у просперитету, тако и у кризи. Фиццералд је поготово компетентан када је ова тема у питању јер је, живећи на Лонг Ајленду, упознао „врх пирамиде“, па иако је лично стремио да постане један од њих, ипак није читаоца ускратио добром критиком финансијске елите. Штајнбек такође критикује „недодирљиви-

ве“ које криви за кризу сматрајући да су управо они заслужни за велику економску диспропорцију у друштву. Тако, за разлику од свог колеге, оштрије приступа овој теми, имајући у виду ужас на који је налетао на својим путовањима.

Фиццералд најсликовитије описује Адама Печа из романа „*Са оне ситране раја*“ и Џеја Гетсбија из „*Великог Гетсбија*“. Први је конзервативни, „Стари Крст“ Печ, који је своје велико богатство, процењено на око 80 милиона долара,⁷⁴ стекао разним трансакцијама на њујоршкој берзи. Фиццералд га описује као веома поштованог, недодирљивог старца коме се сви диве. Он је предмет сваког поштовања, па када је стари Печ умро, све новине су писале о њему утркујући се ко ће објавити бољу биографију овог успешног човека.⁷⁵ Фиццералд нам говори о већ тада устаљеној тенденцији да се животи великих, богатих и успешних привредника много више цене и стављају у први план него ли неких државника, војсковођа или интелектуалаца. Управо су људи као што је Адам Печ одлучивали о смеру и брзини развоја државе, а самим тим и остало становништво. Нешто слично представља и Џеј Гетсби, с тим што је он представник новопечених скоројевића који су своје богатство стекли на брзину, у турбулентним годинама након Првог светског рата. Фиццералд „*Великом Гетсбију*“ портретише свог јунака Џеја Гетсбија као енормно богатог човека који поседује ланац услужних радњи широм САД, велику викторијанску палату на Лонг Ајленду, па чак и део залива овог њујоршког острва. Многи други богаташи које наратор Ник помиње на забавама, угледали су се на Гетсбија као на идеалан модел богатог и успешног предузетника.⁷⁶

⁷² Невероватне цифре су у питању када је реч о овом слоју изузетно богатих људи. Посебно је интересант поменути медијски магнат Вилијам Рендолф Херст који је 1907. изградио кућу у Сан Франциску вредну тада невероватних 3 милиона долара. Чувена Џон Пинпоинт Морганова челичана, купљена од Ендруа Карнегија почетком XX века, када је и настала (1901), имала је тада невероватан капитал од милијарду долара, док је сам Морган у почетку зарадио баснословних 75 милиона (више у: P. Džonson, *н. г.*, 486-499, 617-621; V. Aleksić, *н. г.*, 126-131; H. B. Parks, *н. г.*, 427-429).

⁷³ Судећи по истраживању Брукингсовог института 1929. године, преко 70% запослених примало је тадашњих 2.500 долара годишње, што се сматрало цифром која је неопходна за нормалан живот. Међутим, преко 40% становништва имало је око 1.500 долара, што свакако говори о неравномерној расподели дохотка. Сматра се да је крајем 20-их година 631.000 породица зарађивало много више него 16 милиона породица. Иако подаци несумњиво говоре о диспропорцији дохотка, економиста Милтон Фридмен сматра да је капитализам слободног тржишта најзаслужнији за богаћење обичног човека. Он каже да „нигде јаз између богатих и сиромашних није шири него у друштвима која не дозвољавају функционисање слободног тржишта“ (више у: M. Fridmen, R. Fridmen, *н. г.*, 166-168; H. B. Parks, *н. г.*, 622).

⁷⁴ То је негде око 1,5 милијарди данашњих долара [види: <http://www.westegg.com/inflation/> (10. август 2012)].

⁷⁵ F. S. Ficdzerald, *Lepi i prokleti*, 263-267.

⁷⁶ Фиццералд у једном тренутку набраја угледне посетиоце Гетсбијевих забава који представљају портрет тадашње највише класе. Интересантно је и то да је многе од њих сам писац и упознао током свог боравка у Њујорку (види: <http://www.fscottfitzgeraldsociety.org/biography/index.html> (6. август 2012); F. S. Ficdzerald, *Veliki Getsbi*, 76-79).

Штајнбек, са друге стране, овај слој критикује и својим романима из 30-их, предочавајући читаоцу неспретну политику и понашање богатих. У „*Плодовима њева*“ писац у неколико наврата критикује финансијску политику банака које су, када је људима највише требала помоћ, заправо одмагале. Мјули Грејвз, пријатељ главног јунака Тома Џода, и остали сељаци тог краја бивају отерани са земље јер немају да врате кредите. Штајнбек алудира на власнике банака који, да би се спасли, терају људе са земље.⁷⁷ Такође, жути скуповени аутомобил који претиче колону гладних фармера, показује ко је био заиста погођен депресијом 30-их. У истом делу Штајнбек пише о чуђењу Џодових, о томе како је могуће да један човек држи толику земљу, а они немају основних намирница за живот.⁷⁸ Видимо да Штајнбек, за разлику од Фиццералда, показује да је међу обичним становништвом опало величање великих, богатих и успешних људи бизниса, због тога што су управо њих кривили за оно што им се десило у „*прљавим тридесетим*“.⁷⁹

Можда највеће достигнуће међуратног периода у САД представља растући значај средње класе. Развој и отварање нових грана индустрије, заједно са огромним порастом значаја образовања, учинило је да средња класа постане идеал према коме су многи становници САД тежили.

⁷⁷ Ово се свакако може повезати са „изненадним одаском“ Џ. П. Моргана из земље пар дана пре пада на берзи (више у: J. K. Galbraith, *n. g.*, 120-132).

⁷⁸ J. Steinbeck, *The Grapes of Wrath*, 193-200.

⁷⁹ Феномен друштва САД између два рата су и индивидуални успеси спортиста који су фасцинирали гледаоце разних спортова популарних у Сједињеним Америчким Државама. Фиццералд их приказује у лику Џордан Бејкер, успешне и познате голф играчице, која је у ствари слика Едит Камингс, веома популарне голферке 20-их година. Такође, Бејб Рут је можда најпознатија личност 20-их, ако не и XX века, бар када је спорт у питању. Боксер Џек Демпси и многи други пунили су стадионе и представљали иконе тадашњег времена. Спорт је тада заузимао значајно место у животима све беднијег становништва. Стадиони су били препуни, што наравно представља бег од тешке свакодневнице. Можда је најупечатљивији пример филм Рона Хауарда *Cinderella man* (*Байка о боксеру*) из 2005. године који описује живот легендарног боксера Џима Бредока кроз 20-е и 30-е године [више у: G. Nash, *n. g.*, 387-388; R. Creamer, *Babe: The Legend Comes to Life*, New York, 1974; http://espn.go.com/mlb/player/bio/_id/27035/babe-ruth (10. август 2012)].

Када говоримо о америчком друштву током треће деценије XX века, оно што свакако са сигурношћу можемо да констатујемо јесте необична размера и утицај консеквентног економског, социјалног и културног преображаја, највећег, најбржег и најтемељитијег у целокупној историји. У таквом развоју, приоритет и за локалну власт и за породице јесте потрошња за више и боље образовање. Наиме, индустрија која је све више улагала у истраживање нових технологија, изискивала је армију образованих и високообразованих људи који би изнели те нове тенденције у индустрији и друштву уопште. Из тог разлога је образовање на сваком нивоу постало приоритет за све већи број америчких породица.⁸⁰

Средња класа је управо оно што представљају писци Френсис Скот Фиццералд и Џон Штајнбек, па су веома битна њихова тумачења класе којој и сами припадају. Ови писци су видели енормно повећање броја високообразовних установа. Период након Грађанског рата доживео је импресивну експанзију колеџа. Право на високо образовање било је на почетку XX века признато од већине, тако да је све више младих одлазило на факултет. Године 1870. САД су имале око 563 установе високог образовања, до 1910. их је било 1000, док је број уписаних студената био око 300.000. Неписменост је опала са 20% 1870. на само 4,3% 1930. године. Већ 1920. било је између 500-600.000 студената, док се тај број крајем двадесетих попео на око 1,5 милиона. На пример, Француска је на почетку друге деценије XX века имала око 40.000 студената, што свакако говори да је тадашње образовање у САД функционисало принципом обрнуте пирамиде јер је било приступачније велико броју младих.⁸¹

⁸⁰ Када је у питању образовање, незаобилазно је поменути чувене колеџе Ајви лиге који су у међуратном периоду попримили облик и углед који имају и данас. У ту групу спадају Браун, Колумбија, Корнел, Дартмаут, Харвард, Пен, Принстон и Јејл. Термин је настао 1937. године и осмислио га је Касвел Адамс, новинар „Хералд Трибуна“, описујући спортске екипе елитних североисточних колеџа [види у: P. Džonson, *n. g.*, 567-573; <http://www.go4ivy.com/colleges/ivy-league-colleges> (27. октобар 2012)].

⁸¹ Више у: D. Borstin, *n. g.*, 444-466; H. B. Parks, *n. g.*, 490-494.

Као и Фиццералд, тако и Штајнбек говори о образовању као нечему ка чему би требало тежити. Главни јунаци у скоро сваком Фиццералдовом роману управо су припадници нове образоване средње класе. Ник Каравеј из „*Великој Гетсбија*“, након стицања дипломе на Њу Хејвен колеџу, 1915. године одлази у рат. Потом се враћа у САД и одлази у Њујорк да би се бавио пословима са обвезницама. Дакле, Ник је типичан представник средње класе која је попут поплаве прекрила друштво САД. Исти је случај и са Ејморијем Блејном из романа „*Са ове ситране раја*“ и Ентонијем Печом из романа „*Лепи и проклећи*“. Оба Фиццералдова јунака су након завршетка колеџа покушали да нађу добро плаћени посао у некој од индустрија у успону, исто као и Ник Каравеј из „*Великој Гетсбија*“. Живот средње класе представља централну тему готово свих Фиццералдових романа. Његови јунаци су типични представници класе која је била симбол просперитета 20-их.⁸²

Штајнбек потврђује да је и у немаштини, коју описује у „*Плодовима њева*“, тежња за образовањем формула успеха. Средња класа је нешто што сањају ликови из овог романа, што је свакако Штајнбекова критика државе и њене економије која је допринела осиромашењу и деградацији становништва. Ружа Саронска, сестра Тома Џода, и њен несудоњени муж Кони планирају да, након што зараде у „изгнанству“ у Калифорнији, нађу пристојан дом и улажу у образовање Конија који би тражио запослење у просперитетној радио-индустрији.⁸³ Ово говори о стању средње класе у кризним тридесетим. Све мање је било новца за слање деце на факултете, док су припадници средње класе који су успели да задрже посао са скраћеним радним временом и минималним платама настојали да нађу и друге начине преживљавања. Мање су куповали, сами су се бринули о одећи, конзервирању хране и кућним поправкама.

Промена у размишљању средње класе током тридесетих, свакако је условљена кризом која је захватила скоро све слојеве америчког друштва. Радници и фармери су у деценијама просперитета и кризе, слој који је највише трпео. Експанзија најамног рада између 1860. и 1900. године подигла је реалне наднице, заједно са бројем радних сати. Наднице су између 1922. и 1929. године расле 1,4% годишње и радник је у просеку зарађивао до 1.600 долара годишње, када се сматрало да је 1.800 долара потребно за пристојан живот. Дакле, радничка класа, иако је осетила одређени напредак, није имала значајног удела у просперитету 20-их. Стога, када је криза покуцала након 1929. године, управо су радници, заједно са фармерима, били међу 25% незапослених и трпели до тада невиђену немаштину и глад.⁸⁴

Експанзија индустрије и најамног рада довела је у градове огроман број људи са фарме, али и емиграната из свих делова света. Двадесетих није било другачије, јер је близу 3 милиона људи напустило пољопривреду. Нови производи, попут трактора и нови изуми, попут електричне енергије, допринели су побољшавању положаја фармера у друштву. Међутим, хиперпродукција пољопривредних производа, као и протекционистичка политика високих царина владе САД, допринели су да цене производа падну, остављајући фармера без потребног прихода. Политика високих царина 20-их донела је невиђену беду овом слоју становништва у периоду Велике депресије. Стотине хиљада фармера постали су бескућници, огроман број је живео по логорима (Хувервилима), а већина су постајали сезонски радници. Судови на средњем западу силом су спречавани 1933. го-

⁸² F. S. Fiedžerald, *Lepi i prokleti*, 194-195; F. S. Fiedžerald, *Veliki Getsbi*, 9-11; Ф. С. Фиццералд, *Са ове ситране раја*, 75-76, 209.

⁸³ J. Steinbeck, *The Grapes of Wrath*, 213.

⁸⁴ Важно је поменути и улогу радничких синдиката у поменутим процесима. Вилијем Силвиз организовао је синдикат ливаца 1865. Године, што је подстакло наредне генерације да стреме ка побољшавању својих права у експанзивној индустрији САД. Синдикати су донекле допринели заштити радника у кризним периодима. Међутим, 20-их је чланство у радничким организацијама знатно опало услед индустријске експанзије и социјалних програма компанија које су тим понудама на неки начин штитиле себе од синдиката. Тако стојење је оставило раднике незаштићене када је наступио период Велике депресије (више у: А. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 181-183; Н. В. Parks, *н. г.*, 429-433, 621-623).

дине да не нареде одузимање фарми услед неплаћених пореза и дугова. Дакле, фармери су претрпели највећи ударац, па стога и не чуди њихово незадовољство које се често претварало у отворене побуне.⁸⁵

Механичар Вилсон из Фиццераалдовога „*Великој Гејсбија*“ пример је радничке класе која је двадесетих осетила промене набоље, али која је тридесетих претрпела највећи ударац. Заправо, 20-их година је око две трећине становника живело на минималном степену комфора. Радници, као Вилсон из „*Великој Гејсбија*“, уживали су у побољшаним условима рада и скраћењу радног времена, што је уз вишак слободног времена и ниских цена, услед хиперпродукције, значило да могу више да приуште и уштеде него раније. Ипак, у односу на Ника Каравеја, представника средње класе, Вилсон се није могао ни поредити.⁸⁶

Штајнбек у својим делима из 30-их читаоци даје потпуно другачију слику људи са доње лествице друштва. Они сада не да нису могли да купе основне потрепштине, већ су морали да их продају да би имали хране, као породица Џоду у „*Плодовима њева*“. Наднице и новац који зарађују у потпуној су диспропорцији са 20-им годинама. Џодови раде на плантажама по веома тешким условима за један долар на дан, а када се то упореди са радницима који су код Хенрија Форда 20-их зарађивали и преко 5 долара, може се видети колики је био распон кризе 30-их година. Џодови, након што су остали без земље због дугова, прелазе читаву Америку

скитајући и живећи по Хувервилима, да би у Калифорнији нашли веома скроман сезонски посао. Људи који су некада поседовали земљу сада беру воће на туђим фармама.⁸⁷ Овде можемо „прочитати“ да је стално запослење било, у тим приликама и том слоју класне пирамиде, готово немогуће добити. Док код Фиццераалда можемо наслутити „боље дане“ за ниже слојеве, дотле Штајнбек показује жаловост њиховог положаја и нада, јер су управо људи као Том Вилсон из „*Великој Гејсбија*“ постали Том Џод из „*Плодова њева*“. Роман „*Неузвесна биџика*“ говори о ниским надницама и погоршаним условима рада и живота, али и о томе да тридесете представљају повратак значаја синдиката. Мек и Џим, главни јунаци, представљају борце за права угрожених радника. Штајнбек својим делима представља онај угроженији део класне пирамиде који је доживео велике турбуленције током међуратног периода.⁸⁸

ТЕШКИ МИРИС НОВЕ АМЕРИКЕ

Једна од карактеристика Сједињених Америчких Држава између два рата свакако је енормна концентрација имиграната из различитих делова света.⁸⁹ Простор некадашње британске колоније био је остварење сна за непожељне, прогањане или неприхватљиве групације, пре свега из Европе. Тако су пуританци, квекери и други, сматрали простор Северне Америке изузетно привлачним.⁹⁰ Они су превазилази-

⁸⁵ Посебно је интересантна организована пљачка намирница од стране гладних фармера у Арканзасу 1931. године (види у: А. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 186-188; Н. В. Parks, *н. г.*, 448-452, 600-601, 627-629, 640-642).

⁸⁶ Реч је заправо о „капитализму благостања“ који представља покушај послодавца да одврати раднике од приступања синдикатима. Радничке бенефиције су се побољшале и чланство у синдикатима је било мање него икада. Међутим, економским колапсом 1929. године све је брзо пропало, јер су радници остављени на милост и немилост послодавца који су их лако отпуштали без синдиката који би их штитили. На основу испитивања из 1929. године просечан радник са тадашњих 1344 долара годишње могао је да приушти себи све основне кућне потрепштине и да уштеди негде око 6% од укупних примања на годишњем нивоу. То је заиста велики корак направљен за само 20 година када је 22% радника било неухрањено (више у: V. Aleksić, *н. г.*, 126-131; А. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 181-183; G. Nash, *н. г.*, 358-360; Н. В. Parks, *н. г.*, 622).

⁸⁷ Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva 1*, 121-122; 250-255; Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva 2*, 50, 92-95, 129-130, 163-168.

⁸⁸ Интересантно је да је године 1937. председник САД Теодор Рузвелт у обраћању нацији навео да „једна трећина нације живи у лошим стамбеним условима, лоше су одевени и потхрањени“. Данијел Борстин наводи да након Велике депресије 30-их ниједан председник није смео да се кандидује без одговарајућег социјалног програма (више у: D. Borstin, *н. г.*, 206-211).

⁸⁹ Види више у: А. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 204-205; V. Aleksić, *н. г.*, 229-234; P. Džonson, *н. г.*, 569-578; D. Borstin, *н. г.*, 444-466.

⁹⁰ Пуританизам је религијски реформистички покрет настао у оквиру англиканске цркве крајем XVI века. Нападани од стране званичне цркве следбеници овог покрета нашли су дом у Новом свету у који су кренули у трећој и четвртој деценији XVII века. Они су промовисали веру која је била „донета“ свецима, чисту и посвећену. „Пуританизам Нове Енглеске“ један је од градивних елемената америчког друштва. Квекери или Друштво Пријатеља су

ли своје разлике и крајем XVIII века у рату за независност (1775-1783) извојевали победу над Британском империјом, створивши тако Сједињене Америчке Државе. Током XIX века тенденција миграције у САД се наставила услед веома брзог економског развоја који је, пре свега обичним људима, давао боље прилике за живот него тадашње европске државе. Тако су већ 1800. године наднице за око трећину биле веће него у Европи и ова супериорност ће се одржати, али и повећавати, кроз читав XIX век. Становништво САД се између 1815. и 1860. године учетворостручило (са 8 на 31 милион становника). Између 1866. и 1915. године Сједињене Америчке Државе су постале дом за 25 милиона људи, већином из Европе. Колико је простор САД био примамљив говори и податак да је од XVI до XVIII века Атлантук превалило „тек“ милион људи, 20 милиона у XIX, док је у XX веку тај број невероватан – 55 милиона људи!⁹¹

Двадесетих година XX века у САД се десила нека врста патриотске ксенофобије која је за последицу имала ограничење имиграције, тј. политика „отворених врата“ више није била одржива. Тако је већ за време рата, увођењем провере писмености, први пут у америчкој историји, усељавање било ограничено. Када се рат завршио 1918. године, дошло је до поплаве нових имиграната из опустошене Европе. Тада су захтеве за ограничавањем тражили раднички синдикати у страху од јефтине досељеничке радне снаге. Услед тога, године 1921. донет је Закон о ванредним квотама којим је ограничено усељавање из Европе на 375.000 људи годишње.⁹² Приоритете су имали

протестантска фракција која је веровала у такозвану „светлост изнутра“. Настала почетком XVII века, ова групација била је окренута просперитету без елите и феудалаца, а Пенсилванија, названа по истакнутом америчком квекеру Вилијему Пену, била је позната као најбоља „Држава сиромашних“ [више у: Н. В. Parks, *н. г.*, 59-61, 69-74; P. Džonson, *н. г.*, 40-54, 95-99; <http://www.history.com/topics/puritanism> (15. август 2012); <http://www.history.com/topics/quakers> (15. август 2012)].

⁹¹ Види: *Модерна америчка култура* (ур. Кристофер Бигзби), Подгорица, 2009, 83.

⁹² Године 1924. донет је Закон о досељеничким квотама који је прописивао смањење поменутог броја на 165.000 и представљао је трајан програм који је дефинитивно спроведен 1929. Године. О положају имиграната из источне Европе можда најбољу слику даје

досељеници из Западне и Северне Европе, због јаког убеђења да се лица британског, ирског, немачког и скандинавског порекла могу лакше уклопити у односу на досељенике из Источне и Јужне Европе.⁹³

Тридесетих се ситуација са имигрантима мења из корена. Током 1929. године у САД је ушло свега 280.000 људи. Како је незапосленост расла, амерички председник Херберт Хувер је 1930. године покушао у потпуности да заустави запошљавање људи који су поднели захтеве за држављанством.⁹⁴ Хуверова администрација охрабривала је ксенофобију у настојању да се потпуно неутралише долазак имиграната. Власти у Тексасу, Калифорнији и Аризони приступили су депортацији до тада заштићених Мексиканаца. До 1933. године око 350.000 Мексиканаца депортовано је назад у Мексико, највише из Лос Анђелеса и Чикага. Дакле, САД тридесетих више нису биле земља могућности. У прилог овој чињеници иде и податак да је 1932. године било три пута више регистрованих емиграција него имиграција у земљу, што је незапамћен преокрет у дотадашњој америчкој историји.⁹⁵ Међутим, укупан број људи који је напустио земљу није нарочито велик, јер у време глобалне Велике депресије и није било места на свету где се могао наћи добро плаћен посао.

Аптон Синклер у чувеном роману „Дунџла“ из 1906. године у коме се описује тежак живот једне литванске породице у Чикагу (види у: G. Nash, *н. г.*, 404-408; U. Sinclair, *Jungle*, PSU 2008).

⁹³ Интересантно је да нису била утврђена правила за имигранте из Канаде и Јужне Америке, одакле се током 20-их година у САД доселило 900.000 житеља Канаде и 450.000 Мексиканаца. Законом о националном пореклу из 1927. године било је потпуно забрањено усељавање из Азије, укључујући Кину и Јапан (више у: V. Aleksić, *н. г.*, 90-96; <http://history.state.gov/milestones/1921-1936/ImmigrationAct> (15. август 2012); Н. В. Parks, *н. г.*, 481-485; P. Džonson, *н. г.*, 465-467).

⁹⁴ Председник Хувер је америчким конзулатима и имиграционим канцеларијама наредио да врло стриктно примењују мере о имиграционим квотама како би се спречило да придошлице постану друштвена баласт. Истовремено је наложио Служби за имиграцију и натурализацију да предузму мере у правцу депортовања странаца који илегално бораве у земљи, као и политички неподобних особа (P. Schor, *Mobilising for pure prestige? Challenging Federal census ethnic categories in the USA (1850-1940)*, 2005, 89-101; V. Aleksić, *н. г.*, 218-224).

⁹⁵ Занимљиво је да се 1932. године око 100.000 Американаца пријавило за послове у Совјетском Савезу, након што је совјетска агенција „Амторг“ огласила да тражи 6.000 квалификованих машиниста.

Још једна врста миграције је обележила историју САД између два светска рата. То је унутрашња миграција становништва подстакнута економским факторима. Фиццералд и Штајнбек су и сами били део унутрашње миграције која их је одвела на места где су могли видети овај културно-друштвени феномен. Имајући ово у виду, писци представљају изузетно важну карику у тумачењу односа досељеника и староседелаца, њихових манира, културе и понашања. Фиццералд је, као и многи његови савременици, сматрао да се новопридошли никада неће интегрисати у друштво и да ће се увек сматрати „одбаченима“. Штајнбек се више обазире на унутрашњу миграцију и показује њихов живот у, за њих, потпуно новом свету.

Фиццералд се у својим делима углавном бави животом средње класе у урбаном Њујорку. Такође помиње и на који начин су се староседеоци односили према досељеницима, поготово тамнопутим Афроамериканцима. Фиццералд своја прва дела пише у периоду тзв. Велике миграције. Масовно померање црнаца са југа САД почело је деведесетих година XIX века и достигло врхунац у Првом светском рату, када су добро плаћени послови ратног времена привукли око 500.000 црнаца из јужних руралних крајева. Њујорк, Чикаго, Филадельфија, Детроит, Кливленд и други индустријски центри били су попут магнета за ово угрожено становништво.⁹⁶ Међутим, проблем је настао након рата. Економска криза која је захватила САД од 1918. до 1921. прво је осетила ова новопридошла популација која је, испоставиће се, више волела живот у сиромаштву него на пољопривредном и руралном југу. Стварају се гета, а самим тим се отварају врата расних немира који су у овој, али и многим наредним деценијама, потресали САД.⁹⁷

Фиццералд у роману „*Са ове сивране раја*“ у неколико наврата приказује одбојност према имигрантима коју демонстрира становништво

⁹⁶ Сматра се да је од 1916. до 60-их година дом променило око 6 милиона Афроамериканца (више у: P. Džonson, *н. г.*, 598-601).

⁹⁷ О расним немирима више у: G. Nash, *н. г.*, 338-348; A. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 171-188; G. B. Tindall, D. E. Shi, *н. г.*, 981-984.

претежно западно-европског порекла. Тако главни јунак Ејмори Блејн чита књигу са насловом „Бело друштво“ и, отворивши прозор, гнуша се од мириса који долазе из квартова у којима живе досељеници. Касније, једна од Ејморијевих љубави одбија да спава у возу као некакав имигрант, а интересантно је и Ејморијево гнушање према досељеницима италијанског и ирског порекла.⁹⁸ Видимо да Фиццералд преноси атмосферу односа према имигрантима. Године након Великог рата обилувале су немирима који су често завршавани крвавим сукобима. Имигранти и Афроамериканци били су изоловани, настањени у гетоима, што нам Фиццералд доказује непомињањем ниједног Афроамериканца током читавог свог књижевног опуса.⁹⁹ Постоји једна реченица у „*Великом Гетсбију*“, врло ефикасна и сликовита, која описује ту изолацију, расну и сваку другу подељеност. „Када смо прелазили Блеквелово острво претекла нас је лимузина, у којој су седела три нацифрана црнца, два кицоша и једна девојка. Гласно сам се насмејао када су са надменим ривалством заколутали очима према нама. Сада када смо прешли овај мост може свашта да се деси и помислих, нека се деси шта хоће.“¹⁰⁰

Штајнбек нам доноси сличну слику. Али овога пута то нису били досељеници из Европе или тамнопуто становништво југа, већ 3,5 милиона гладних најразличитијег порекла, који су се упутили ка Калифорнији. Унутрашња миграција становништва, претежно фармера са средњег запада и југа земље, пореметила је демографију пре свега Калифорније, што је

⁹⁸ Фиццералд овде засигурно преноси атмосферу која је владала након Великог рата. Луке пренатрипане имигрантима стварале су одбојност староседелаца који су, као и сам Фиццералд, заборавили да су и они били некада део те групе (Ф. С. Фиццералд, *Са ове сивране раја*, 34, 138, 264-268).

⁹⁹ Оваква Фиццералдова тенденција говори о степену изолованости тамнопутог становништва. Харлем и други гетои били су херметички затворени и изложени константном притиску и гнушању осталих становника градова, што је често био окидач за немире (види: A. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 171-175).

¹⁰⁰ F. S. Fiedžerald, *Veliki Getsbi*, 85-86. Историчар Данијел Борстин сматра да су имигранти можда променили своје пребивалиште, али не и статус. „Ирски сиромаси постали су амерички сиромаси“, пише Борстин, што свакако стоји, јер је већина имиграната која је долазила представљала људе са доње лествице друштва земаља из којих су стизали (D. Borstin, *н. г.*, 236-240).

и тема романа „*Плодови њева*“.¹⁰¹ Штајнбек овим делом описује стање и однос према маси „Окија“ који су похрлили ка Калифорнији, где су постали сезонски радници. Том Џод и његова породица, која заузима централни део приче, емигрира из Оклахоме и прелази читаву Америку да би дошли до свог „Елдорада“. У Калифорнији су досељеници, Американци већином западно-европског порекла, наишли на непријатељску атмосферу тамошњег становништва. Дакле, патриотска ксенофобија не јеђава у периоду 1918-1939 године, па стога и не чуди масовна појава тзв. „чувара нације“.¹⁰²

Када су Американци говорили о мултиетничности и мултикултуралности, често су користили израз „лонац за топљење“.¹⁰³ Међутим, „лонац“ је био само за Европљане, јер је већина Американаца била привржена идеји да је њиховим рођењем било стечено право, мада мултинационално, и у сваком случају неетничко, то што су бели. Тако је након Првог светског рата дошло до пораста популарности озлоглашеног покрета ККК (Кју Клаукс Клан). Тридесетих је ксенофобија подржавана, као што смо видели, из државног врха, док је само становништво било уплашено и непријатељски настројено према свакоме ко је долазио да им узме посао. Конкуренција се тако заоштравала највише због тога што су староседеоци сматрали да ће бити угрожени приливом свеже, јефтиније радне снаге. Тридесетих су били популарни и штрајкбрџери, који су сламали сваки вид от-

пора незадовољног становништва, сматрајући их комунистима.¹⁰⁴

Фицджералд и Штајнбек описују и овај феномен. У „*Великом Гетсбију*“, Том Бјукенен, један од главних ликова и припадник WASP¹⁰⁵ класе, држи говор за једним ручком о супремацији беле, нордијске расе и тврди да је она пољуљана доласком досељеника. Том даље наводи да се дело „Успон империје обојених народа“ заснива на научним истраживањима.¹⁰⁶ Овде је свакако реч о порасту нетрпељивости, као и о алузији на све већи значај који је тада имао поменути ККК. Сматра се да је до 1924. године овај радикални покрет имао више од 5 милиона чланова, а интересантно је да је имао операције и на северу, што раније није био случај, јер је то била искључиво јужњачка организација.¹⁰⁷ Свакако да је Фицджералд био под утиском догађаја који су обележили период Хардингове „нормалности“.¹⁰⁸

Штајнбек директније приказује „чуваре нације“. Они су у „*Плодовима њева*“ приказани у виду побеснеле, самоорганизоване руље калифорнијских градова који су одбијали да прихвате масе гладних становника „Хувервила“. Штајнбек пише и о паљењима логора од стране полиције, јер су у том периоду избијале честе побуне гладних и незапослених радника.¹⁰⁹ Можда је најпознатији случај чувеног протеста „Бонус армије“ из 1932. године који је свакако, између осталог, инспирисао Штајнбека да прикаже на који начин се полиција обрачунавала са отпадницима. Наиме био је то протест око

¹⁰¹ 14. априла 1935. године Средња Америка је погођена невиђеном пешчаном олујом названом „црна олуја“. Прашина је формирала зид величине око 310 метара, што до тада није виђено. Ова олуја је само једна од многих које су се десиле између 1932. и 1939. године. Целокупна Средња и Југозападна Америка била је погођена овом елементарном непогодом која је уништавала усеве и стоку (G. Nash, *н. г.*, 430).

¹⁰² Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva 1*, 270-274, 281-283; Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva 2*, 77-79.

¹⁰³ „Лонац за топљење“ представља метафору за простор САД који прима и меша све народе, религије, културе и расе у један ентитет који се зове Американац. Хектор Сент Џон Кривкер (1735-1813), амерички писац француског порекла из XVIII века, дефинисао је појам Американац: „Американац је онај који, остављајући за собом све своје некадашње предрасуде и навике, поприма нове из новог начина живота који је прихватио, нову владу којој се повињује и нови положај који заузима. Овде се појединци из свих нација стапају у нови људски род“ (*Модерна америчка култура*, 3-7; P. Džonson, *н. г.*, 601-603).

¹⁰⁴ Филм Дејвида Грифита „*Рађање нације*“ из 1915. године глорификовао је рану организацију Кју Клаукс Клана са циљем да се успостави нови, јачи Клан. Захваљујући том филму, амерички јут је са својим расизмом, иако је изгубио грађански рат, задобио „срца и душе Американаца“ (P. Вучетић, „Американизација југословенске филмске свакодневнице шездесетих година 20. века“, *Годишњак за друштвено историју*, бр. 17 (2010), 40).

¹⁰⁵ White Anglo-Saxon Protestant (WASP) представља затворену групу богатих Американаца претежно британског порекла (P. Schrag, *The Decline of the WASP*, Simon and Schuster, NY, 1970).

¹⁰⁶ F. S. Ficzerald, *Veliki Getsbi*, 22-23.

¹⁰⁷ Више о Кју Клаукс Клану у: G. Nash, *н. г.*, 399-401; A. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 220-223; G. V. Tindall, D. E. Shi, *н. г.*, 971-972.

¹⁰⁸ Под „нормалношћу“ се највише мислило на спољно-политички и економски изолационизам (више о администрацији Ворена Хардинга (1921-1923) у: G. Nash, *н. г.*, 347-348; A. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 188-192).

¹⁰⁹ Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva 2*, 143-163, 207-229.

20.000 ветерана Првог светског рата којима је десет година раније обећано исплаћивање пензија. Како се то није десило услед кризе, они су се окупили и камповали у Вашингтону. Влада је одлучила да пошаље Дагласа Мекартура, Џорџа Патона и Двајта Ајзенхауера који су брзо поразили демонстранте палећи им логоре и употребљавајући бојеву муницију. Такву врсту решавања проблема Штајнбек показује у многим делима из 30-их, поготово у романима „Плодови њева“ и „Неизвесна бијка“. У овом другом делу Џим, један од главних јунака, гине на крају од метка полиције која кроз цео роман тражи начин како да разбије штрајкаче који су исувише добро „укопани“. Као крајње решење одабрали су употребу бојеве муниције, што је јасна алузија на „Бонус армију“ и многе друге ситуације које су решаване готово крвопролићем.¹¹⁰

ЗЕМЉА БОЈЕ НОВЦА

Међу многим променама које је индустријализација Сједињених Америчких Држава произвела, можда је најважнија она која се тиче појаве масовне потрошње као филозофије живота. Потпуно је јасно да је сама суштина масовне културе била у распрострањеном и општеприхваћеном веровању у приступачност задовољствима. Још је Алексис де Токвил у делу „О демократији у Америци“ из 1835. године писао да је „страст према материјалном благостању у Америци увек искључива, али је свеопшта; ако је сви и не гаје на исти начин, сви је осећају“.¹¹¹ Американци су веровали да у свакодневном животу уживају у широкој лепези најразноврснијих могућности и удобности који могу да задовоље и најдубље индивидуалне жеље и потребе. Оно у чему су некада америчке породице налазиле највиши животни смисао, а који је пре свега подразумевао прихватање друштвених, економских

и материјалних ограничења, сада више није постојао. За Американце су материјална задовољства све више била надхват руке и само су чекала да буду употребљена да се у њима ужива. Међутим, 29. октобра 1929. године целокупан концепт филозофије материјализма наишао је на огромне потешкоће у виду Велике депресије. Тај догађај, који је трајао читавих 10 година, пољуљао је материјалистички концепт из темеља, доводећи у питање његову суштину и вредност.¹¹²

На примеру берзе, која представља један од симбола ове идеологије и анализе двојнице ликова из „Великој Гейсбија“ и „Плодова њева“ (Ника Каравеја и Тома Џода), можемо видети на који начин Фицџералд и Штајнбек дочаравају значај и суштину материјализма. Обојица га критикују, али из различитих углава и побуда. Први пише из угла релативно добростојећег писца који се чуђи променама, али жуди за већим материјалним богатством, док други говори о свом родном крају, па се приликом његових тумачења материјализма присутност емоција мора узети у обзир.

Волстрит, где се налази њујоршка берза и центар америчке економске структуре, постао је место у којој су многи становници САД маштали да опробају своју срећу. Након завршетка Првог светског рата, главни финансијски токови света преместили су се из лондонског Ситија у њујоршки Волстрит. Сједињене Америчке Државе су постале светски кредитор број један и практично једини излаз уништених европских економија које су тражиле спас у америчком долару.¹¹³ Ово је представљало иници-

¹¹² Веома је интересно запажање нобеловца Милтона Фридмена који тумачи речи „једнакост и слобода“ и њихов концепт у уставу САД. Он сматра да се након америчког Грађанског рата једнакост све више и више претворила у „једнакост могућности“ у смислу да нико не би требало да туђом самовољом буде спречен у постизању материјалног богатства. Једнакост и слобода била су два лица основне вредности – да сваког појединца треба сматрати циљем по себи. Са друге стране, Алексис де Токвил види да је слобода изразито корисна за стварање богатства и да је она људима потребна да би лепо, у материјалном смислу, живели (види: М. Fridmen, R. Fridmen, *н. г.*, 148-169; А. de Tokvil, *н. г.*, 489-491; *Модерна америчка култура*, 2).

¹¹³ Хауард Зин, познати амерички историчар и друштвени активиста, критикује материјализам пишући есеј о Кристоферу Колумбу и његовом правом достигнућу из угла обичног човека Америке XX века. Зин сматра да се једна реч „у првих неколико недеља од када је

¹¹⁰ Dž. Štajnbek, *Neizvesna bitka*, 235-278.

¹¹¹ Токвил критикује ову идеју и сматра да је материјализам „опасна болест људског духа у свим народима и ваља је се нарочито бојати код демократског народа“ (А. de Tokvil, *О демократији у Америци*, Novi Sad, 2002, 480-481, 494).

цијалну каписулу за бум који се догодио 20-их година. Многи у САД су кренули ка Њујорку у потрази за брзим богаћењем, улажући притом минималне физичке напоре. Индустрија, која се развијала невероватном брзином, све више је гледала на Волстрит који би могао бити одредиште за обртни капитал, пре него да се тај капитал уложи у додатну производњу. Тако су се отворила врата било коме ко је хтео да улаже на берзи и брзо дође до новца.

У Фиццералдовим романима можемо видети присутност овог симбола материјализма. Роман „*Са ове ситране раја*“ говори о оцу Ејморија Блејна као о неспособњаковићу који се обогатио захваљујући смрти своја два брата који су били богати берзански посредници. Говорећи о материјализму, Ејмори Блејн критикује ситуацију насталу у свом свету описујући га као „скроз-наскроз материјалистички“. ¹¹⁴ Интересантна је и констатација озлојеђеног писца Ентонија Печа, главног јунака у роману „*Лепи и проклетти*“, који каже да неуморно слуша приче о безглавом богаћењу неких „месара, шанкера и курира“ на Волстриту и мисли да држава „правима једног Христа може уздићи губавца“. ¹¹⁵ Видимо да је Фиццералд, који је попут својих ликова стремио ка великом и брзом стицању богатства, одбијао и критиковао тај махнити материјализам који је путем масовне потрошње утицао да људи, ма ког друштвеног сталежа, крену у потрагу за новцем. ¹¹⁶ Међутим, клише како је до 1929. године „свако био на тржишту“ далеко је од дословне истине. И тада, као и данас, већини фармера, чиновника,

уопште огромном броју Американаца, берза се доимала као нешто прилично далеко, нејасно и злокобно. ¹¹⁷

То можемо видети и у Штајнбековим романима. За разлику од Фиццералда који помиње Волстрит, пре свега због саме његове близине јер се радње романа дешавају искључиво у Њујорку, Штајнбек берзу и не помиње. То није никакво чудо, јер су инвестиционе банке, повезане са својим центрима на Волстриту, немарно издавале кредите фармерима који, услед пада цена пољопривредних производа, што је проузроковано економским национализмом републиканске владе 20-их, никако нису могли вратити, па су стога многи остали без основних животних потребштина (као породица Џод у „*Плодовима њева*“). До 1935. године, када се дешава радња већине Штајнбекових романа из 30-их, банке су се умногоме повукле из пољопривредних крајева, остављајући терен држави да својим мерама покуша да поправи ужасан положај фармера. Берза је, као симбол материјализма, остала у Штајнбековом свету непозната, мрачна и језива троглава аждаја под којом „трговац мора да лаже и подваљује - само се то тако не назива“. ¹¹⁸

Осамдесете и деведесете године XIX века донеле су нова стремљења у филозофији. Под утицајем немачких филозофа XIX века, попут Хегела, амерички друштвени мислиоци су из центара, као што су Сент Луис и универзитети Харвард и Колумбија, говорили да је свака поједина индивидуа неопходан део целине, те су стога истицали потребу за индивидуалним избором и иницијативом. Прагматизам, као идеја која је узела маха, објашњава да човеково мишљење није само себи циљ, већ да служи некој сврси која стреми да се оствари. У комбинацији са материјализмом, који је свакако условљен просперитетом и релативном доступношћу, америчко друштво упловило је у 20-е године

почео да води дневник, понављала 75 пута: ЗЛАТО“. Овај еминентни историчар сматра да је управо та реч ушла у подсвест потоњим генерацијама и створила ту тежњу ка материјалном (Zin, *Istorijski eseji o Americčkoj demokratiji*, 81-109).

¹¹⁴ Ф. С. Фиццералд, *Са ове ситране раја*, 5, 181.

¹¹⁵ F. S. Ficzgerald, *Lepi i prokleti*, 210, 232.

¹¹⁶ Судећи по биографији Метјуа Бруколија, Фиццералд се пресељено на Лонг Ајленд да би био што ближе Бродвеју, не би ли уграбио прилику да пише сценарија за овај еминентни уметнички центар Њујорка. Сама близина богаташа са Лонг Ајленда учинила га је човеком који брзо хоће велику славу и новаца. Али, истовремено, постао је и велики критичар материјалистичког света 20-их година. Вероватно зато што није могао да прихвати да један писац, интелектуалац, не може да живи онако као што живи један сналажљиви шпекулант на Волстриту [види: <http://www.fscottfitzgeraldsociety.org/biography/index.html> (8. август 2012)].

¹¹⁷ Фирме, чланице са 29 берзи, известиле су како су те године имале укупно око 1,5 милиона клијената, од тога, 1,3 милиона на њујоршкој берзи. Тако је само 1,5 милиона људи од тадашњих 120 милиона становника САД било на неки начин активно повезано са берзом (F. S. Ficzgerald, *Lepi i prokleti*, 81-83).

¹¹⁸ Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva 1*, 158-159.

XX века са циљем што веће и свеобухватније материјалне добити.

Међутим, Том Џод, главни јунак Штајнбековог романа „*Плодови њева*“, враћа се из затвора у коме је провео четири године и затиче срушену кућу. Ова ситуација је доста симболична, јер Штајнбек говори о човеку који је отишао у затвор 1931, а излази 1935. године, у време дешавања радње романа, када сазнаје да је његова породица дословно остала на улици. Дакле, главног јунака писац је ставио у неку врсту хронолошког вакуума и читаоцу представио пустош која се десила у држави за време од четири године. Заиста, тај период је донео стравичне последице пада берзе. Године 1933. готово 13 милиона људи је било без посла, односно сваки четврти радно способан човек. Године 1938, када је Штајнбек писао „*Плодове њева*“, свака пета особа је и даље била без посла. Том Џод бива приморан да прода све из куће, осим половног теретњака, да би добио новац којим би дошао до Калифорније, места где су мислили да ће остварити нормалан живот и изаћи из кризе. Штајнбек говори о томе да је дошло време када ће људи све продати, све што су некада желели, да би могли да се боре за голи живот. Он ту види потпуну бесмисленост материјализма који је због своје похлепе довео људе на руб пропасти.¹¹⁹

Са друге стране, Ник Каравеј, наратор у Фицџералдовом „*Великом Гейсбију*“, живи потпуно другачији живот од свог вршњака Тома Џода. Он долази са средњег запада, где се његова породица бавила продајом челика на велико, у Њујорк да би радио са обвезницама на Волстриту. Дакле, попут Тома Џода, он напушта кућу али из потпуно другачијих разлога који су искључиво материјалне природе. Он се упутио тамо где је новац, као и Том Џод, с тим што има жељу да постане богат и да се домогне луксуза, док Том продаје све материјално да би преживео. Међутим, Ник се гнушањем, као и Том, осврће на материјализам, додуше из потпуно других разлога, говорећи да је уништио

и оно мало пристојности која је красила људе пре појаве потрошачког, „зеленог“ друштва.¹²⁰

Из овог примера видимо колико је била динамична међуратна историја САД. Материјализам је блистао и ликовао пред својим такмацима 20-их, док је само десет година касније био потпуно поражен. Ник Каравеј, међутим, убрзо и сам одустаје од јурњаве за новцем, јер га у то разуверава понашање његовог суседа, Џеја Гетсбија, којег је Фицџералд представио као оличење ове „зелене“ идеологије треће деценије XX века.

ОД ЈА ДО МИ

Алексис де Токвил, француски историчар и политичар, у свом делу „*О демократији у Америци*“ индивидуализам дефинише као „нов израз који се родио из једне нове идеје. Наши дедови су је звали егоизам. Он представља страсну и претерану љубав према самоме себи док је индивидуализам промишљено и смирено осећање, којег сваког грађанина наводи да се издвоји из масе себи сличних и да се повуче у своју породицу и међу своје пријатеље“.¹²¹ Развој индустрије САД и растућа вера у материјализам креирали су америчког „модерног човека“ и индивидуализам као доминантне карактеристике америчког друштва. Минимална држава коју су практиковали републикански председници 20-их, уверавала је људе да се неће мешати у њихова сопствена стремљења у свакодневном животу. Бизнис који се рапидно развијао понудио је Американцима довољно материјалних средстава да крену за крајњим егоизмом и за одређеним личним интересима.¹²²

¹²⁰ F. S. Fitzgerald, *Veliki Getsbi*, 216-217.

¹²¹ A. de Tokvil, *н. г.*, 457.

¹²² Познати амерички новинар Макс Лернер (1902-1992) на веома интересантан начин дефинише модерног Американца: „Американец је двострука особа састављен од Марлоових ликова Темерлана и доктора Фауста. Темерлан који брише попут незауостављивог варварина преко равница прескачући баријере прве цивилизације и доктора Фауста који руши табуе знања и искуства, чак и по цену сопствене душе... Тако су велики мотиви Ренесансе и Реформације остварени у Американцу као архетипском модерном човеку“ (види: *Модерна америчка култура*, 14).

Психолог Ерих Фром сматра да „модерног човека више не мотивишу жртвовање и аскетизам. Човек верује да га мотивише лични интерес, а заправо је његов живот посвећен циљевима који нису његови. „Лично ја“ у чијем интересу модеран човек ради, јесте „друштвено ја“ које суштински образује очекивана улога појединца у друштву која је, у ствари, само субјективно прерушавање за човекову објективну друштвену функцију“. ¹²³ Тако је конформизам постао главна одлика америчког друштва у којем је политичка и економска елита понудила становницима ресурсе да крену за својим сновима и поставила стандарде индивидуализма. Говорећи о слободи и индивидуализму, Милтон Фридмен сматра да је човек као потрошач слободан да троши по нахођењу остатак од пореза, али „нисмо слободни да купимо аутомобил без појаса, мада смо за сада слободни да бирамо да ли ћемо се закопчати или нећемо“. ¹²⁴ Ова констатација свакако потврђује размишљања Ериха Фрома да се процес индивидуализације завршава потпуним ослобађањем појединца који ће тек тада моћи слободно да бира да ли ће везати појас. ¹²⁵

Фиццералд је писац који је стварао у временима изразитог индивидуализма, у периоду када је та идеологија била у завршној фази своје еволуције. То се види у његовим романима, али и у животу самог писца који је уживао у благодетима ове идеје, иако је у романима, поготово оним из ранијег периода, заступао нешто другачије ставове. Штајнбек је писао под светлом нарушеног индивидуализма, када су се многе снаге скупљале и прилазиле неким другим принципима не би ли лакше пребродили тешка времена. Штајнбек такође критикује индивидуализам и криви га за новонасталу беду, сматрајући да би људи требало да се уједињене против немаштине. Штајнбеков левичарски дух и овде преовладава, па стога и не чуди овакав пишчев став.

¹²³ E. From, *Bekstvo od slobode*, Beograd, 1978, 109-112.

¹²⁴ M. Fridmen, R. Fridmen, *н. г.*, 83-85.

¹²⁵ Фром сматра да ако интегрисану и организовану целину једне особе назовемо личним ја, онда можемо рећи да је једна страна тог све већег процеса индивидуализације пораст снаге личног ја (више о процесу индивидуализма из угла Е. Фрома у: E. From, *н. г.*, 41-45).

Један од првих романа Џона Штајнбека, „*Тортиља спреј*“, говори управо о индивидуализму као идеји. Роман је изашао 1935, али радња је смештена у 1918. Годину, у место Монтереј. Главни јунак Дени представља све оно што индивидуализам јесте. Он је ратни ветеран који се враћа у родни Монтереј и наслеђује две велике куће. Готово ни из чега постаје виша класа у Монтереју, а то највише погађа његове компаноње са којима је до тада био нераздвојан. Дакле, Дени је оличење онога што ће се десити након Великог рата, тј. 20-их година. Он је Фиццералдов Џеј Гетсби, Џордан Бејкер, Ејмори Блејн. Многи јунаци из Фиццералдових дела имају сличне карактеристике као Штајнбеков Дени. Он представља идеологију 20-их о брзом достизању личних интереса, новца и материјалних добара, што га одваја од друштва (државе) и гура у свет индивидуализма. Он се одваја од својих другова, бива „изоштен“ и постаје усамљен, без свести о последицама које врло брзо ступају на сцену.

Са друге стране, Пилон и његова дружина која временом постаје све већа, представља супротност Денију и готово свим јунацима из Фиццералдових романа. Они су оличење колективизма који се хранио кризом индивидуализма 30-их, па нападају Денија, јер их је напустио и постао власник, материјалиста. Пилон на почетку романа говори Денију да ће заборавити своје другове и почети да се дружи са градоначелником Монтереја. ¹²⁶

Отуђивање и себичност су оно о чему Пилон говори, а што се подудара са Фиццералдом и начином на који он описује ову појаву. Џеј Гетсби је тајанствени богаташ отуђен од света, сам са својим великим богатством. Стари Крст, како су звали Адама, оца Ентонија Печа, из романа „*Лејн и йроклејн*“, представља типичног човека 20-их. Он је себичан, отуђен, сам са својом послугом и ужива у успеху који је постигао на њујоршкој берзи. ¹²⁷ Штајнбек је преко Денија и његове дружине у романескном виду показао ову карактеристику америч-

¹²⁶ J. Steinbeck, *Tortilla sprat*, 10-17.

¹²⁷ F. S. Ficzerald, *Lepi i prokleti*, 8-10.

ког друштва. Пилонова дружина је све већа и бори се заједно у кризним временима, што је јасна алузија на тридесете, док је Дени постао типичан Гетсби, што представља двадесете године.¹²⁸

Штајнбек у роману „*Tortilla sprat*“ прави још једну значајну паралелу. Дени, након што је постао власник, почиње да се суочава са проблемима које носи ова обавеза. Он се не сналази, рентира стан својим пријатељима који немају да му плаћају, тако да пропада, а на крају губи чак и кућу. Видимо да Штајнбек критикује лоше пословање америчке економије која је 20-их омогућила Фиццераддовим ликовима да стекну већи друштвени статус, али која није довољно водила рачуна, што је довело до Велике депресије 30-их година. Када је изгубио кућу, Дени се враћа својим пријатељима, што представља јасну Штајнбекову алузију на просперитет 20-их који је омогућио многим веру у велики лични напредак, али су се људи, услед немарности система и пропасти, вратили поновном здруживању у намери да се боре за свој живот који је био угрожен економском депресијом 30-их.¹²⁹

Ово нас доводи до друге важне теме када је у питању идеологија индивидуализма. У временима кризе, често се дешавало да у Сједињеним Америчким Државама дође до реакције, односно скретања у „лево“. Период економске рецесије након Првог светског рата обиловао је радикалним покретима, штрајковима и протестима. Незадовољни су се бунили због погоршања услова живота што је повукло многе друге проблеме, попут расног питања и питања положаја ратних ветерана. Десетак година након тога десила се слична ситуација, с тим што је криза овога пута потрајала 10 година. Ови напади на индивидуализам и либерално демократски поредак током кризних периода

брањени су без поговора, некада и великом употребом силе и насиља. Фиццерадд и Штајнбек, заједно, доносе слику о таквим временима.¹³⁰

Фиццераддов роман „*Са ове ситране раја*“ говори о нападу на идеологију индивидуализма. Оно што је било најупечатљивије у том периоду кризе био је такозвани „црвени страх“. Ова појава је била карактеристика периода након Првог светског рата, али и периода Велике депресије. У времену између 1918. и 1921. године, која се узима за почетак економског бума, америчко друштво потресло је више од 3.500 штрајкова у којима је учествовало више од 4 милиона радника. Расни немири 1919. године тресли су Чикаго и остале америчке метрополе због велике миграције Афроамериканаца са југа на север услед огромне незапослености после рата.¹³¹

Ејмори Блејн, у одлуци који колец да упише, добија одговор од свог пријатеља да неће научити много о демократији ако упише Принстон. Ејмори се нешто касније уверава у речи свог друга, јер на Принстону упознаје многе „марксистичке социјалисте“¹³² који не верују у власништво и које је све више интересовао социјализам, укључујући и главног протагонисту, самог Блејна. Он говори како је рат уништио индивидуализам и да се он у новом поретку неће одржати.¹³³

Америчка Комунистичка партија, конституисана 1919. године, претила је, по многим, рушењу система који је грађен више од 100

¹³⁰ Постојао је велики број противника New Deal-а. Међу најгласнијима био је Џејмс Труслоу Адамс (1848-1949). Амерички писац и историчар био је резигниран Рузвелтовим „новим договором“, сматрајући да је мешање државе у индивидуалност њених становника рушење фундамента на којем је иста и настала. Говорио је да „...то представља издају америчке традиционалне аутономије“ (види: J. Cullen, *н. г.*, 4).

¹³¹ Више у: А. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 171-175; G. Nash, *н. г.*, 341-343.

¹³² Ф. С. Фиццерадд, *Са ове ситране раја*, 90-93, 143, 155, 171-172, 175, 235, 297.

¹³³ Ерих Фром сматра да је капитализам наставио оно што је протестантизам започео, ослобађајући човека ментално, друштвено и политички. Економска слобода била је основа тог развоја, а средња класа њен почетак. Појединац више није био везан утврђеним друштвеним системом. Међутим, сматра Фром, појединац је постао усамњени, отуђени, издвојени, постао је збуњен и несигуран појединац (E. From, *н. г.*, 102-117).

¹²⁸ Алексис де Токвил је 30-их година XIX века, анализирајући друштво САД, приметио и записао да се, за разлику од тадашњих Француза и Енглеза, Американци непрестано удружују. Он наводи многобројне разлоге, као што су верске и разне друштвено корисне организације, и сматра да је то њима у свести. Токвил је, може се рећи, можда и предвидео да је, поред изразите тежње ка индивидуализму, удруживање такође представљало део свести Американаца (A. de Tokvil, *н. г.*, 464-467).

¹²⁹ J. Steinbeck, *Tortilla sprat*, 131.

година. Партија је, заједно са другим радикалним групама, извела серије бомбашких напада 1919. године на високе званичнике владе и локалне бизнисмене, окривљујући их за степен економске депресије која је захватила послератну Америку.¹³⁴

Оно што се јасно види код обојице јесте одбрана вредности које је донео како просперитет за време Великог рата, тако и онај из 20-их. На последњим странама романа „*Са ове стране раја*“ споре се Ејмори Блејн и „велики човек са наочарима“. Расправљајући се у колима тог човека, Ејмори држи страну социјалиста, док их човек са којим прича поистовећује са бацачима бомби, са онима који побуњују емигранте. „Човек са наочарима“ назива Ејморија салонским бољшевиком, идеалистом, интелектуалцем.¹³⁵ Фиццералд приказује Ејморијевог саговорника као типичног Американца тих година који чврсто верује у принципе индивидуализма и либералне демократије. На сваки призив који се тиче социјализма и колективизма, он има већ утврђени одбрамбени механизам и поистовећује ту идеологију са радикалима и убицама. Ејмори, са друге стране, осликава размишљања самог Фиццералда тих година који се, попут Хемингвеја и многих других интелектуалаца, преселио у Париз и побегао од „материјалистичке најезде“. Они су у својој домовини сматрани комунистима, а понекад чак и издајницима. Међутим, просперитет који је уследио од 1921. године све је то заборавио, тако да су се многи од њих одмах вратили у САД.¹³⁶

¹³⁴ Многи сматрају да је Комунистичка партија била умешана у ове нападе, мада нико са сигурношћу не може веровати да су они стајали иза тога. Опет, државни тужилац Мичел Палмер и перспективни Џ. Едгар Хувер искористили су ситуацију спровевши низ хапшења и рација, развијајући тако радикалне организације и рад Комунистичке партије која је све до 30-их ушла у дубоку илегалу. Најпознатији случај лова на радикалне и анархистичке групе било је суђење италијанима Саку и Венетију, који су осуђени на смрт због својих радикалних и комунистичких идеја. Касније се испоставило да је суђење било обична фарса и да су они страдали више због убеђења него због злочина (види: G. Nash, *н. г.*, 338-348; A. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 176; G. V. Tindall, D. E. Shi, *н. г.*, 969-971).

¹³⁵ „Човек са наочарима“ са својим обезбеђењем и луксузном лимузином представља „гетсбијевски“ слој богатих, убеђених поборника либералног капитализма и минималне државе. Он у младом студенту види претњу и сматра да је уплитање државе у интересе појединца смртни грех (Ф. С. Фиццералд, *Са ове стране раја*, 300-314).

¹³⁶ Види: G. Nash, *н. г.*, 389-391; A. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 207-210; G. V. Tindall, D. E. Shi, *н. г.*, 984-988.

Штајнбек у својим романима показује да је тај интересум између две кризе подгрејао незадовољства која су као темпирана бомба експлодирала тридесетих година. Он у „*Плодовима њева*“ пише о сличним размишљањима људи које можемо видети и код Фиццералда. Породица Цод, која се сели у Калифорнију услед губитка земље, наилази на веома оштар и радикалан отпор власти и самих становника Калифорније који их сматрају за „црвендаће“ и „хушкаче“. Калифорнијски фармери који су запошљавали људе из Хувервила, водили су са собом полицију да их штити од „проклетих црвених“. Штајнбек пише да су свуда видели агитаторе и свако ко би противуречио висини наднице био би жигосан као комуниста.¹³⁷

Након краха берзе 1929. године и почетка економске кризе, чланство у Комунистичкој партији енормно је порасло, што је готово преписан сценарио из 1919. године. Сматра се да је Комунистичка партија имала више од 100.000 чланова 1935. године, дакле у време када се одиграва радња „*Плодова њева*“.¹³⁸ Међутим, 30-их је криза трајала дуже и била је снажнија, па су протести и незадовољство било већи, а многи су сматрали да је то атак на сам стуб државе индивидуализма. Код Штајнбека видимо меру тог незадовољства. Он говори о времену када се на десетине хиљада људи окупљало на митинзима. То је време и чувеног „Марша гладних“ на Вашингтон 1933. године, који се завршио батинањем протестаната.¹³⁹ Гледајући из перспективе 1939. године, када су „*Плодови њева*“ преплавили полице књижара, Штајнбек преноси атмосферу читаве деценије у коме су на сваки трзај незадовољног становништва власти реаговале често брутално. Тако Цодови налаћу на градску милицију формирану да уништи „проклете црвене“. Штајнбек исто чини и са романом „*Неизвесна бијка*“ који потпуно посвећује управо вечитој борби индивидуализма и колективизма.

¹³⁷ Dž. Štajnbek, *Plodovi gneva 2*, 52-52, 98.

¹³⁸ Више у: A. Brinkley, E. Fitzpatrick, *н. г.*, 247-250.

¹³⁹ Више у: V. Aleksić, *н. г.*, 227-229.

Milan LIŠANČIĆ, M. A.

**American Society in Period between the Wars in Novels
of Francis Scot Fitzgerald and John Steinbeck**

The work analyses socio-economic and ideological characteristics of the United States in the period 1918-1941. Based on the novels of Fitzgerald and Steinbeck, the aim of the paper is revealing specific of literary work in the function of historical source.

After the Great War, USA took the leading position in world's policy. The system of state minimalism initiated private entrepreneurship, which with the help of great money flow and implementation of new technologies, brought the economy of USA on the throne of world's economy. Car, civil engineering and electronic industries became the bastion of new industrial revolution where the three biggest phenomena of the XX century -media, marketing and film were based.

Two diametrically opposite decades marked the period between the Wars in the USA. "Golden Age", "Jazz Age", "Noisy Twenties" are just some of the synonyms for economic prosperity of the third decade of XX century. Companies, like

Ford, General Motors, General Electric and others, lead economy and society towards "American Dream". However, after the crises of New York stock market in 1929, the dream became a nightmare and prosperity was taken over by "Great depression" which lasted for 10 years.

Economic growth had a concept and shaped ideologies of materialism and individualism which fiercely confronted with the idea of collectivism in the period of crises in the 30s. Social structure suffered tectonic movements like ideological-economic one. Multicultural society of USA had become even more diverse due to great number of immigrants and many other inner migrations. Class pyramid changed and became multi-level with rich, middle-class and class of workers and farmers as their component parts.

Novels of Fitzgerald and Steinbeck, some of which are considered the classics of world's literature, present unique testimony of turbulent epoch of the period between the Wars in the United States.

Milan LIŠANČIĆ, M. A.

La société américaine durant la période de l'entre-deux-guerres dans les romans de Francis Scott Fitzgerald et de John Steinbeck

Cette étude analyse les caractéristiques socio-économiques et idéologiques des États-Unis pendant la période de 1918-1941. En se basant sur les romans de Fitzgerald et de Steinbeck, le but de ce texte est aussi la découverte des spécificités de l'œuvre littéraire dans la fonction de source historique.

Les USA occupèrent, après la Grande Guerre, la position de leader dans la politique mondiale. Le système du minimalisme national encouragea l'entrepreneuriat privé qui, à l'aide d'un énorme afflux d'argent et d'une implémentation de nouvelles technologies, plaça l'économie des USA sur le trône de l'économie mondiale. Les industries automobiles, architecturales et électroniques devinrent le bastion de la nouvelle révolution industrielle dans laquelle furent établies également les trois plus grands phénomènes du XXème siècle – les médias, le marketing et le film.

Deux décennies diamétralement opposées marquèrent la période de l'entre-deux-guerres aux USA. „L'Âge doré“, „L'Ère du jazz“, „Les Années Folles“ sont seulement certains des synonymes pour la prospérité économique de la troisième décennie du XXème siècle. Les compagnies, telles que le sont Ford, General Motors, General

Electric et autres, menèrent l'économie et la société vers le „rêve américain“. Toutefois, après le krach de la Bourse de New York en 1929, le rêve devint un cauchemar et la prospérité céda la place à la „Grande Dépression“ qui durera dix années entières.

La croissance économique conçut et façonna l'idéologie du matérialisme et de l'individualisme, qui s'opposèrent violemment durant la période de crise des années 30 avec l'idée du collectivisme. Comme la structure

idéologique-économique, la structure sociale subit aussi des séismes techtoniques. La société multiculturelle des USA prit un bariolage encore plus grand par un afflux énorme d'immigrés et par diverses migrations intérieures. La pyramide des classes change et devient multicouche, avec une classe de riches, une classe moyenne et une classe d'ouvriers et de fermiers comme ses éléments composants.

Les romans de Fitzgerald et de Steinbeck, dont certains sont estimés comme des classiques de la littérature mondiale, représentent des témoignages en quelque sorte de l'époque turbulente de la période de l'entre-deux-guerres aux États-Unis.